

Master Tezi

**TÜRKİYE'DE DENEME VE ELEŞTİRİNİN GELİŞİMİNDE
ORHAN BURİAN'IN YERİ**

MÜGE CANPOLAT

**TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ
Bilkent Üniversitesi, Ankara
Eylül 2003**

Bilkent Üniversitesi
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

**TÜRKİYE'DE DENEME VE ELEŞTİRİNİN GELİŞİMİNDE
ORHAN BURİAN'IN YERİ**

MÜGE CANPOLAT

Türk Edebiyatı Disiplininde Master Derecesi Kazanma
Yükümlülüklerinin Parçasıdır

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ
Bilkent Üniversitesi, Ankara

Eylül 2003

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Müge Canpolat

Aileme, Doğa'ya ve Nuh Mehmet Avcı'ya

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Yrd. Doç. Dr. Süha Oğuzertem
Tez Danışmanı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Prof. Dr. Ayşegül Yüksel
Tez Jürisi Üyesi

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Edebiyatında Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Prof. Dr. Aysu Ata
Tez Jürisi Üyesi

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü'nün onayı

.....
Prof. Dr. Kürşat Aydoğan
Enstitü Müdürü

ÖZET

Orhan Burian (1914-1953), deneme, eleştiri, inceleme yazıları ve çevirileriyle Cumhuriyet dönemi Türk edebiyat ve kültürüne damgasını vurmuş üretken bir yazardır. Burian, günümüz okurlarınca pek tanınmasa da özellikle yazılarındaki nesnel üslûbuyla Türk deneme ve eleştiri tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

“Türkiye’de Deneme ve Eleştirinin Gelişiminde Orhan Burian’ın Yeri” başlıklı bu tezde, Orhan Burian’ın *Denemeler Eleştiriler* (1964) adıyla derlenen kitabının yanı sıra, 1936-1953 yılları arasında *Bellekten, Devlet Tiyatrosu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Söz, Tercüme, Ufuklar, Ülkü* ve *Yücel* gibi dönemin önemli dergilerinde yayımlanan yazılarından yola çıkılarak Türkiye’de deneme ve eleştirinin gelişimindeki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Orhan Burian’ın eleştirel yazıları, “edebî” ve “kültürel” olarak iki temel grupta toplanabilir. Bu sınıflama aynı zamanda onun eleştirmen kimliği için de geçerlidir. Burian’ın kültürel eleştiri yazıları incelendiğinde, onun somut sorunlara somut çözüm önerileri getiren, hiçbir yargıyı sorgusuz kabul etmeyen, akılcı ve gerektiği zaman muhalif bir aydın tavrına sahip olduğu görülmektedir.

Üslûp özellikleri bakımından incelendiğinde, deneme türünün temelde iki ana kolda filizlendiği söylenebilir: “Bacon tarzı nesnel deneme” ve “Montaigne tarzı öznel deneme”. Orhan Burian’ın eleştiri yazılarında olduğu gibi, denemelerinde de nesnel bir üslûp ve eleştirel bir düşünüş egemendir. Bu nedenle yazarın denemeleri, Francis Bacon tarzı denemeye yaklaşmaktadır.

Tezde, Orhan Burian’ın gerek denemelerinde gerekse eleştirilerinde sergilediği nesnel üslûp özelliklerinin, çağdaşı olan yazarların birçoğununkiyle ortak özellikler göstermediği için ayrıksı kaldığı, bu nedenle de edebiyat tarihimizde hak ettiği konuma yerleştirilemediği, ancak kendisinden sonra gelişen bilimsel-nesnel eleştiri alanında öncü bir yazar olduğu ortaya konmuştur.

anahtar sözcükler: deneme, eleştiri, nesnellik, üslûp

ABSTRACT

Orhan Burian's Place in the Development of Essay and Criticism in Turkey

Orhan Burian (1914-1953) was a prominent figure in Turkish culture and literature with his essays, critical writings, reviews, and translations. Although Burian is not well-known by contemporary readers, he has had an important place in the development of the Turkish essay and criticism especially with his objective style of writing.

This thesis entitled "Orhan Burian's Place in the Development of Essay and Criticism in Turkey" aims to assess the place of Burian in Turkish essay and criticism by examining his writings collected in his book titled *Denemeler Eleştiriler* (1964) and his articles published in such periodicals as *Bellekten*, *Devlet Tiyatrosu*, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *Söz*, *Tercüme*, *Ufuklar*, *Ülkü*, and *Yücel*.

The critical writings of Orhan Burian can be grouped into two as "literary" and "cultural". This classification also applies for Burian as a critic. In the thesis, as I examine Burian's cultural criticism, I have tried to demonstrate his way of proposing concrete solutions to concrete problems in his works along with his non-dogmatic and rational manner as an intellectual.

The essay as a literary genre has historically developed along two main roads: the "objective essay" in the manner of Bacon and the "subjective essay" in the manner of Montaigne. Burian has preferred the objective style and a critical way of thinking in his essays as well.

In this thesis, it has been argued that Orhan Burian is an exceptional figure among his contemporaries with his objective style of writing in his essays as well as in his critical writings. Although he was somewhat overlooked by the readers of his time, Burian has had a leading role in the development of scientific-objective criticism in Turkey.

keywords: essay, criticism, objectivity, style

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve beni her zaman yüreklendiren danışmanım, “erdemli” insan Yrd. Doç. Dr. Süha Oğuzertem’e; her konuda olduğu gibi tez çalışmam sırasında da bana olan güvenleriyle en büyük desteği veren aileme; tezimle ilgili eleştirilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Aysu Ata ve Prof. Dr. Ayşegül Yüksel’e; tezin bilgisayar ortamına geçirilmesine yardımcı olan Yaşar Kaya’ya, biricik ağabeyim Mete Canpolat ve eşi Gamze Canpolat’a; kendisinin deyişiyle “Orhan Burian çizgisinde buluşmak”tan mutluluk duyduğum Prof. Dr. Zeki Arıkan’a, Kısmet Burian, Hüseyin Cöntürk ve Vedat Günyol’a; “tez zamanı”ndaki tüm zorlukları benimle paylaşan candost Şehnaz Şişmanoğlu’na ve özkuzen Elif Bayraktar’a; yurt yaşamına renk katan arkadaşlarım Bilge Akkaya, Drita Çetaku, Hülya Dünder ve Ezgi Korkmaz’a; her zaman olduğu gibi bu tezin yazılma aşamasında da bana güç veren Simge Alacaatlı’ya çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	sayfa
Özet	iii
Abstract	iv
Teşekkür	v
İçindekiler	vi
Giriş	1
A. Orhan Burian'ın Yapıtları	1
B. Türk Edebiyatının Değınilerde Kalan Yazarı	6
I. Orhan Burian'ın Kültür Eleştirmenliğı	19
II. Deneme Yazarı Olarak Orhan Burian	37
III. Orhan Burian'ın Eleştiri Anlayışı	47
A. Türk Edebiyatında Bir Alımlama Sorunu: Deneme mi Eleştiri mi?	47
B. Nesnel Eleştirinin Ufuklarında Orhan Burian	54
1. Orhan Burian'ın Eleştiri Yazılarında Üslûp Özellikleri	62
2. Ataç ile Burian'ın Üslûpları	71
Sonuç	81
Seçilmiş Bibliyografya	84
Özgeçmiş	94

GİRİŞ

Orhan Burian (1914-1953), deneme, eleştiri, inceleme yazıları ve çevirileriyle Cumhuriyet dönemi Türk edebiyat ve kültürüne damgasını vurmuş üretken bir yazardır. Burian, günümüz okurlarınca pek tanınmasa da, özellikle yazılarındaki nesnel üslûbuyla Türk deneme ve eleştiri tarihinde önemli bir konuma sahiptir. Burian'ın edebiyat tarihindeki yeri bununla sınırlı değildir. Orhan Burian, eleştirinin eleştirisini yaparak dönemindeki eleştiri anlayışının kalıplarını kırmış, cesur ve yenilikçi tavrıyla Türk edebiyat eleştirisine nesnelleşme yolunda önemli bir ivme kazandırmıştır.

“Türkiye’de Deneme ve Eleştirinin Gelişiminde Orhan Burian’ın Yeri” başlıklı bu tezin amacı, Cumhuriyet döneminin en üretken yazarlarından biri olan Orhan Burian’ın *Denemeler Eleştiriler* adıyla derlenen kitabının yanı sıra 1936-1953 yılları arasında *Bellekten, Devlet Tiyatrosu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Söz, Tercüme, Ufuklar, Ülkü* ve *Yücel* gibi dönemin önemli dergilerinde yayımlanan yazılarından yola çıkarak Türkiye’de deneme ve eleştiri türlerinin gelişimindeki konumunu belirlemektedir.

A. Orhan Burian’ın Yapıtları

Orhan Burian bibliyografyası, Sami N. Özerdim tarafından iki kere hazırlanmıştır. Bunlardan ilki, yazarın ölümünden hemen sonra *Devrim Gençliği* dergisinde, ikincisi ise 1958 yılında *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*’nde yayımlanmıştır. İkincisi, ilkinin gözden geçirilmiş ve yeniden

derlenmiş hâlidir. Bibliyografyada toplam 240 madde başı bulunmaktadır. İki bölüme ayrılan bibliyografyanın birinci bölümü “Kitap Halindeki Eserleri”, ikinci bölümü ise “Dergilerde Çıkmış Yazıları” başlığını taşımaktadır.

Bibliyografyanın hazırlanmasında kronolojik sıra izlenmiştir. Özerdim’in hazırladığı bu bibliyografyaya göre, Burian, bazı yazılarını “Âli Âgâh”, “An”, “M. Ö. Engin” ve “O. B.” takma adları ve kısaltmalarıyla imzalamış, bazen “Ufuklar” ve “Yücel” gibi kurumsal imzaları, bazen de “*” imini kullanmıştır. Özerdim’in belirttiğine göre, yazarın özellikle *Ufuklar* ve *Yücel* dergilerinde imzasız yayımlanmış yazıları olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle eksiksiz bir “Orhan Burian Bibliyografyası” oluşturmak olanaklı görünmemektedir. Öte yandan Sami N. Özerdim’in hazırladığı bibliyografya, Orhan Burian’ın 39 yıllık kısa yaşamına çok yapıt sığdırmış üretken bir yazar olduğunu açıkça göstermektedir. Yazarın Amerikan, İngiliz ve Türk edebiyatlarıyla ilgili İngilizce, Türkçe yazıları, çok sayıda kitap ve makale çevirisi, bilimsel araştırma yazıları, iki oyunu, hazırladığı *Kurtuluştan Sonrakiler* adlı şiir antolojisi ve yayınladığı *Ufuklar* dergisi vardır. Bunların dışında *Orhan Burian* kitabında verilen bilgiye göre, yazarın “Amerikan Edebiyatı Tarihi”, “Örneklerle Garp Edebiyatı” ve “Tiyatro Tarihi” başlıklı yayımlanmamış yapıtları bulunmaktadır. Halûk Şehsuvaroğlu’nun belirttiğine göre, yazarın Prof. Halil İnalçık’la birlikte kaleme aldıkları ancak tamamlayamadıkları üç ciltlik bir “Osmanlı Tarihi” çalışması vardır (77).

Yazarın tamamlayamadığı bir başka çalışması ise, “Türkçe Bir İngiliz Edebiyatı Antolojisi” başlıklı şiir antolojisidir. Zeki Arıkan’ın verdiği bilgiye göre, Burian, bu deneme için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilmişti (*Kırkın Kapısındaki Genç... 23*).

“Türkiye’de Deneme ve Eleştirinin Gelişiminde Orhan Burian’ın Yeri” başlıklı bu tezin ana kaynaklarını, yazarın çeşitli dergilerde yayımlanmış denemeleri ve eleştiri yazıları oluşturmaktadır. Ancak Orhan Burian’ın kalıtını önemli kılan, yalnız deneme ve eleştirileri değildir. Burian’ın deneme ve eleştiri yazarı kimlikleri yanında “akademisyen”, “araştırmacı”, “çevirmen”, “dergi kurucusu”, “oyun yazarı” kimlikleri de bulunmaktadır.

Orhan Burian, akademisyen kimliğiyle birçok önemli bilimsel araştırma ve çalışmaya imzasını atmıştır. Yazarın bilimsel araştırmaları içinde Türk-İngiliz ilişkileri, İngiliz kaynaklarında Türk kimliği, İngiliz edebiyatı ve tarih önemli bir yer tutmaktadır. Yazarın doçentlik tezinin başlığı, “Türk İngiliz Münasebeti Başladığı Sırada Ne Mahiyette İdi?”dir. Burian, tezinin ikinci bölümüne, Richard Wrag’ın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili gözlemlerini yazdığı metnin “Kıraliçe Elizabeth’ten Üçüncü Sultan Murad’a Gelen Hediyeinin Hikâyesi” başlıklı çevirisini eklemiştir. Çalışmanın her iki bölümü de *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*’nde yayımlanmıştır.

Orhan Burian’ın yayımlanan bilimsel araştırmaları ve çevirileri kronolojik olarak şöyle sıralanabilir: *Byron ve Türkler* (1938), “Goethe ile Byron” (1949), “Emerson Göziyle Goethe” (1949), “İngiltere’de Yazılmış İlk Türkçe Şiirler” (1949) “Kıraliçe Elizabeth’ten Üçüncü Sultan Murad’a Gelen Hediyeinin Hikayesi” (1951, çeviri), “Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları” (1951), “Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi” (1951), *Bâbıâli Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello’nun Muhtırası* (1952, çeviri), “Üç Yüzyıl Önce Memleketimizi Gezen İngilizlerden Peter Mundy” (1952), *William Shakespeare: Hayatı, Sanatı, Eserleri* (1955, Vedat Günyol tarafından Orhan Burian’ın çeviri ve notlarından derlenmiştir). Yazar, ayrıca ünlü İngiliz

doğubilimcisi Prof. Harold Bowen'ın kaleme aldığı *British Contributions to Turkish Studies* adlı çalışmasını, *Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri* (1946) başlığıyla Türkçeye çevirmiştir. Zeki Arıkan'ın aktardığına göre, bu çeviri, imzasız olarak yayımlanmış, ancak Burian'ın dosyalarındaki belgelerden çevirinin Burian'a ait olduğu kesinlik kazanmıştır (*Kırkın Kapısındaki Genç...* 28).

Orhan Burian, İngilizce olarak yazdığı makalelerle Türk edebiyatının yurt dışında tanınmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Yazarın 1951 yılında Oklahoma Üniversitesi'nin süreli yayını olan *Books Abroad*'da yayımlanan "Turkish Literature in Our Time" başlıklı makalesi, yurt dışında büyük ilgi görmüş, İspanyolca'ya da çevrilerek Arjantin'de *Libros de Hoy* dergisinde yayımlanmıştır. Zeki Arıkan'ın *Kırkın Kapısındaki Genç: Orhan Burian* adlı çalışmasında verdiği bilgiye göre Burian, bu makalesinin İspanyolcaya çevrildiğini E. Bluth'un Almanya'dan gönderdiği tebrik mektubundan öğrenmiştir (21). Burian'ın ünlü tarihçi Richard Knolles'un *Generall Historie of the Turkes* adlı yapıtını incelediği bir makalesi *Notes and Queries*'de, "Turkish Prosody" başlıklı kapsamlı tanıtıcı yazısı *Dictionary of World Literature: Criticism, Forms, Technique*'te, "Interest of the English in Turkey as reflected in English Literature" başlıklı uzun makalesi *Oriens*'da, Perihan Çambel ile birlikte kaleme aldıkları "Theatre in Turkey" başlıklı yazısı ise *May Players Magazine*'de yayımlanmıştır. Yazarın profesörlük tezine temel olan *Modern Turkish Poetry* başlıklı çalışması ise Turkish Information Office'in "Turkey Today" dizisinin 10 numaralı yayını olarak çıkmıştır.

Orhan Burian, çeviri yapmaya Cambridge'deki öğrencilik yıllarında başlamıştır. Henüz İngiltere'de öğrenciyken ünlü Hint şairi Rabindranath

Tagore'dan çevirdiği öykü ve şiirler *Uludağ* ve *Yücel* dergilerinde yayımlanmıştır. Yazarın hem uzun yapıt çevirileri hem de kısa yapıt çevirileri bulunmaktadır. Burian'ın kitaplaşmış çevirileri şunlardır: J. M. Barrie'den *Kabahat Kendimizde*; Aldous Huxley'den *Yeni Dünya*; Arthur Miller'dan *Satıcının Ölümü*; Eugene O'Neil'den *Karaağaçlar Altında*; William Shakespeare'den *Atinalı Timon*, *Beğendiğiniz Gibi*, *Hamlet*, *Macbeth*, *Othello*; J. M. Synge'den *Denize Giden Atlılar* ve Rabindranath Tagore'dan *Bahçıvan*. Görüldüğü gibi Orhan Burian'ın çevirilerinin önemli bir kısmını Shakespeare çevirileri ve oyunlar oluşturmaktadır. Burian, yaşamı boyunca tiyatro ile yakından ilgilenmiştir. Yazarın tiyatro üzerine yayımlanmış telif ve çeviri araştırma yazıları, kitap tanıtma yazıları, oyun eleştirileri yanında yayımlanmış ancak sahnelenmemiş *Canın Yongası* ve *Ceylân Çocuk* adlı iki oyunu bulunmaktadır. Her iki oyunda da kırsal kesimde yaşayan insanların yaşamı konu edilmiştir.

Orhan Burian, ayrıca Joseph Addison, Aeschylus, Francis Bacon, Norman Cousins, Thomas de Quincy, James Joyce, John Keats, Charles Morgan, Hasketh Pearson'dan çeşitli kısa yapıt çevirileri yapmıştır. Bunların dışında yazarın tamamlayamadığı "Türkçe Bir İngiliz Edebiyatı Antolojisi" çalışması için Blake, Byron, Donne, Milton, Pope, Shelley, Tennyson ve Wordsworth'ten yaptığı şiir çevirileri bulunmaktadır. Burian'ın çevirmenliği tek taraflı değildir. Burian, İngilizceden Türkçeye çeviri yaptığı gibi, Türkçeden İngilizceye de çeşitli şiir çevirileri yapmıştır. Zeki Arıkan'ın aktardığına göre, Burian'ın yayımlanmamış daha birçok çevirisi bulunmaktadır (*Kırkın Kapısındaki Genç... 31*)

Orhan Burian, çeviriler ve bilimsel araştırma yazılarının yanı sıra deneme, eleştiri, inceleme, kitap tanıtma, oyun ve öykü türlerinde de yapıtlar vermiştir. Burian'ın kısa yapıtları konularına göre "dil ve edebiyat yazıları" ve "kültür ve sanat yazıları" olmak üzere iki temel gruba ayrılabilir. Yazarın dil ve edebiyat konulu yazılarının sayısı yaklaşık 110, kültür ve sanat ile ilgili yazılarının sayısı 50, Türkçeye çevirdiği kısa yapıt sayısı ise 40'tır. Orhan Burian, dil ve edebiyat yazılarında çoğunlukla Türkçe ve sorunları, çeviri ve sorunları, edebiyat türleri (deneme, eleştiri, roman, şiir), dünya ve Türk klâsikleri, kültür ve sanat yazılarında ise ahlâk, bilim, eğitim, dünya ülkelerindeki sanatsal ve kültürel gelişimler, güncel kültürel sorunlar, hümanizm ve Rönesans, sinema, tarih, tiyatro ve yayıncılık konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Orhan Burian'ın kısa yapıtları için yapılan bu sınıflama aynı zamanda onun eleştirmen kimliği için de yapılabilir. Çünkü Burian'ın eleştiri yazıları da konularına göre "edebî" ve "kültürel" olmak üzere iki temel gruba ayrılabilir.

B. Türk Edebiyatının Değınilerde Kalan Yazarı

Orhan Burian, 18 Mart 1914 tarihinde Üsküdar'da Bağlarbaşı'nda dünyaya gelmiştir (Arıkan, *Kırkın Kapısındaki Genç...* 8). Babası, Osmanlı İmparatorluğu'nun son kabinesinde Dahiliye Nazırı olan Recep Paşa'dır (Günyol, "Önsöz" 6). Recep Paşa, padişah yanlısıdır (6). Kurtuluş Savaşı sona erince, aile Bursa'ya yerleşir. Recep Paşa ise Bulgaristan'a geçer (6). Burian'ın annesi, Agâh Paşa'nın kızı Mihriban Hanım'dır (Arıkan, *Kırkın Kapısındaki Genç...* 8). Mihriban Hanım, babaevinde çok iyi bir eğitim görmüştür; Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilmektedir (9). Orhan Burian,

hem anne hem de baba tarafından geniş kültürlü bir aileden gelmektedir. Ancak Zeki Arıkan'ın aktardığına göre çocukluğu sıkıntı içinde geçmiş, Bursa'da birkaç okul değiştirmek zorunda kalmıştır (9). Kendi yazdığı otobiyografik yazıda Burian, Bursa'da Gedipaşa Amerikan, Fevziye ve Bursa Amerikan okullarında öğrenim gördüğünü belirtir (Burian, "Hal Tercümem" 69). Burian, 1926 yılında Bursa Bizim Mekteb'den mezun olmuştur. Lise öğrenimini İstanbul Kabataş Lisesi'nde sürdüren Burian, burada özellikle edebiyat derslerinde oldukça başarılı olmuştur. O yıllardaki adıyla Orhan Recep'in okul gazetesinde bazı denemeleri de çıkmıştır (Arıkan, *Kırkın Kapısındaki Genç...* 10). Nitekim, hocalarından Ali Nihat Tarlan, Burian'ın anı defterine şunları yazmıştır:

Sizi asil, terbiyeli, içli olarak tanıdım. İlmî faziletinizi inkâr ediyorum zannetmeyiniz [...] İşlendiği taktirde çok feyizli semereler veren istidadınız atide sizi şöhret ve şerefin şahikasına erıştirdiği zaman isterdim ki ben de biraz iftihar ve gurur heyecanıyla ağlayayım; bilmem ki bu saadete haklı olarak iştirak edebilecek miyim? (Alıntıl原因 Arıkan, *Kırkın Kapısındaki Genç...* 10-11)

Orhan Burian, 1932'de Kabataş Lisesi'ni bitirdikten sonra hem Mülkiye'nin sınavına hem de lisenin isteğiyle yurt dışında eğitim sınavına girer; her ikisini de kazanır ancak İngiltere'ye gitmeyi tercih eder. 1933 sonbaharında Cambridge Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Bölümü'ne yazılan Burian, burayı üç yıl içinde bitirerek 1936 yazında mezun olur (Burian, "Hal Tercümem" 69). Burian, mezun olduktan sonra bir araştırma için altı ay daha

Cambridge Üniversitesi'nde kalır; daha sonra ise Paris liselerinde üç ay İngilizce öğretim yöntemlerini izler (Arıkan, *Kırkın Kapısındaki Genç...* 14).

Orhan Burian'ın yazarlık ve çevirmenliğe başlayışı, İngiltere'deki öğrencilik yıllarına kadar uzar (Arıkan, *Kırkın Kapısındaki Genç...* 12). İngiltere'den gönderdiği ilk çevirileri ve çeşitli yazıları *Bursa Uludağ Halkevi* ve *Yücel* dergilerinde yayımlanmıştır (12). Vedat Günyol'un aktardığına göre Burian, Cambridge'deyken Hüseyin Cahit'in *Fikir Hareketleri* dergisine de abonedir (Günyol, "Orhan Burian'ı Anarken" 34). Burian bu dönemde özellikle *Yücel*'de yayımlanan yazıları ve çevirileri nedeniyle, Türkiye'de adını duyurmaya başlar. Vedat Günyol bu durumu şöyle dile getirir:

Orhan Burian'la ilk kez karşı karşıya geldiğimizde yirmidört yaşında olmalıydı, ben de yirmiyedi. Ben yaşça onun ağabeyiydim, o da başça benim ağabeyim. Yazılarını *Yücel* dergisinden okurdum. Daha çok dış dünyadan sanat haberleriyle yüklüdü bu yazılar. Biz *Yücel*'ciler onu tanımaya can atıyorduk. Cambridge'de öğrenimini bitirip yurda döndüğünün ilk haftasında, bir açık hava kahvesinde buluştuk. Zekâsı, bilgisi, alçakgönüllüğü, nazikliği ile hepimizi büyüledi. (Günyol, "Önsöz" 7)

Henüz İngiltere'de öğrenciyken yazılarıyla Türkiye'de tanınmaya başlayan Orhan Burian, Türkiye'ye dönüşünden sonraki yaşamını "Hal Tercümem" başlıklı otobiyografik yazısında şu sözlerle yazıya aktarmıştır:

Dönüşte, 1937 sonbaharı, Milli Eğitim Bakanlığı, beni bir yıl önce açılmış olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne tayin etti. Buranın İngilizce bölümünde bir yıl doçentlikten sonra askerlik

vazifeme gittim. Muhabereci olarak kıta stajım önce İstanbul'da, harp tehlikesi çıktıktan sonra da Trakya'da geçti. 1939 yılının son günlerinde terhis edilerek yeniden Dil Fakültesi'ndeki vazifeme getirildim [...] Üniversiteler kanunu çıkıncaya kadar Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Tiyatro bölümünde Garp edebiyatı ve tiyatro tarihi derslerini de okutuyordum. 1947 sonbaharında Amerika'ya gittim. İki yıl orada Princeton Üniversitesinde kendi sahamda bazı araştırmalarda bulundum; Amerikan edebiyatı ile meşgul oldum.

(69)

Zeki Arıkan'ın aktardığına göre, Burian, Princeton'da Türkçe dersleri vermiş, Amerika'da çeşitli konferanslara ve toplantılara katılmıştır (*Kırkın Kapısındaki Genç...* 13). Burian, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki görevine döndükten kısa bir süre sonra profesör olmuştur. 1952 yılında, DTCF'nin temsilcisi olarak UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Genel Kurulu ve Yönetim Kurulu üyeliklerine seçilmiştir. Şubat 1952'de "Aylık Sanat, Fikir Mecmuası" alt başlığıyla *Ufuklar* dergisini yayımlamaya başlamıştır. Aynı yılın sonlarına doğru mide kanserine yakalanan Burian, 5 Mayıs 1953 tarihinde tedavi gördüğü Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nde 39 yaşındayken hayata gözlerini kapamıştır. Burian'ın sağlığında *Ufuklar*'ın 14 sayısı yayımlanır. Orhan Burian'ın son isteği, derginin Vedat Günyol eliyle sürdürülmesidir (Günyol, "Bir Soruşturma" 229). Hattâ Günyol'un belirttiğine göre Burian, bankadaki bin lirasını da bu işe ayırmıştır (229).

Orhan Burian'ın ölümü, döneminin bilim, edebiyat, kültür ve sanat çevrelerinde derin bir üzüntü yaratmış, ölümünün ardından pek çok anma

yazısı yazılmış ve bu yazıların derlemesinden oluşan bir *Orhan Burian* kitabı yayımlanmıştır. Zeki Arıkan'ın aktardığına göre, Vedat Günyol tarafından derlenen bu kitabın ilk sayfasında “Bu kitapçık Orhan Burian'ın bütün enerjisini verdiği ve çok sevdiği ‘Ufuklar’ dergisinin kapağı, şekli ve havası içerisinde onun aziz hatırasına ithaf edildi” ibaresi bulunmaktadır. Bu kitapçıkta yer alan yazıların büyük çoğunluğunda Burian'ın kişiliğine odaklanılmıştır. En yakın arkadaşı Vedat Günyol, Burian'ın haksızlıklara boyun eğmeyen kişiliğini şu sözlerle vurgulamıştır: “Bence, Orhan, herşeyden önce, hayatında haksız olana, sahte olana ‘Hayır’ demesini bilmiş, nefsinin ‘Hayır’ demeye hak kazandıracak şekilde terbiye etmiş bir insandı” (Günyol, “Amerikanın Sesi Radyosuna Mektup” 75). Günyol, Burian'ın nazik kişiliğini ise, Nedim'in bir dizesine gönderme yaparak şöyle dile getirmiştir: “O gerçekten bir nezaket simgesiydi, hani şair Nedim'in ‘*Haddeden geçmiş nezaket yâl ü bâl olmuştur sana*’ dizesi var ya, işte nezaket simgesiyle karşı karşıya kal[mıştım], onu ilk görüşümde” (alıntılayan Andaç, *Aydınlanmanın Işığında Sanat...* 23)

Orhan Burian'ın çağdaşı olan yazarlardan ünlü denemeci ve eleştirmen Nurullah Ataç da, Burian'ın ölümünün ardından bir anma yazısı yazmış ve üzüntüsünü şu sözlerle dile getirmiştir.

Yakın arkadaşlarımdan değildi; olamazdı, çok gençti benden, başka bir kuşağın adamıydı, birçok konularda anlaşamazdık birbirimizle. Ama değerini bilirdim onun, yerleşmiş kanımlarla yetinmeyip yanılmağı da göze alarak doğruyu kendi kendine arayan bir kafası vardı [...] Doğrusu kendisiyle karşı karşıya değilken [birtakım] sözlerine öfkelenirdim, ama karşılaştık mı

geçiverirdi o öfkem, sevgim uyanırdı [...] Bir gönüldeşi
yitirdiğime üzülürken daha da çok bu ülkenin iyi bir yazarı, iyi bir
düşünce adamını yitirmiş olmasına üzülüyordum. (Ataç, “Orhan
Burian” 88-89)

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ndeyken öğrencisi olan Sevda Şener
ise, Orhan Burian’ın “eğitmen” yönünü şöyle anlatmıştır.

Onu bilgin, edebiyatçı, devrimci yönleriyle tanıyanlar bilgili,
çalışkan, uyanık, çok taraflı, idealist yetkilerini bilirler. Fakat bir
de bunlara eklenen insan-hoca, örnek-hoca yönü vardır ki, onun
tadına en çok biz talebeleri vardık. (89)

[...]

Aynı konuya çeşitli yönlerden bakabilme yetkisini, yerleşmiş
battal inançlara kapılmadan düşünme metodunu, çalışma,
araştırma zevkini, saygısızlığa kaçmayan, hak tanıyan gerçek
demokrasi anlayışını hep ondan öğrendik. O yalnız bilgiyi
vermez bilgiyi edinme, üzerinde düşünme yolunu gösterir,
talebelerine sonsuz bir söz hürriyeti tanır. En sıkışık
zamanlarda bile adet olduğu gibi takrir verdiği, not aldırıp
ezberlettiğini hatırlamıyorum. (“Orhan Burian” 89)

Arkadaşlarından Bülent Ecevit, “Orhan Burian’ın Ardından” başlıklı
yazısında Burian’ın hoşgörülü kişiliğine şu sözlerle dikkat çekmiştir:

Gözlerinde zekâ, iyilik, duygu ve en olgun bir hoşgörülük
beraber parıldardı; en kızılacak şeyler karşısında, bakışlarına,
en çoğu, zekâyla hoşgörülüğün kaynaşmasından doğan hafif

bir istihza gelir geçirdi. Onun gözlerinde kızgınlığa, nefrete hiç rastlamadım. (89)

Orhan Burian'ın ölümünün ardından 22 Mayıs 1953 tarihinde Amerika'nın Sesi Radyosu'nda bir anma programı yapılmış ve bu programda sunulan konuşma metni, *Orhan Burian* kitabında yayımlanmıştır. Programda, Princeton Üniversitesi'nde görev yapan Ankara Üniversitesi profesörlerinden Orhan Alisbah'nın ve Halil Demircioğlu'nun, Princeton Üniversitesi öğretim üyelerinden psikoloji profesörü Carroll Pratt'in ve Türkolog Lewis Thomas'ın Orhan Burian'ın ölümü üzerine kaleme aldıkları ve Burian hakkındaki düşüncelerini ve anılarını dile getirdikleri anma yazılarına yer verilmiştir. Carroll Pratt, yazısında Burian'ı şu sözlerle anmıştır:

Amerika'da iki senelik ikameti sırasında tanıştığı kimseler üzerinde Orhan Burian'ın bırakmış olduğu unutulmaz ve derin tesiri diğer herhangi bir memleketten gelen talebe veya genç ilim mensubu bırakmamıştır denebilir. Orhan, Amerika'da hem Türkiye'nin hem de Ankara Üniversitesi'nin hüsnüniyet, bir dostluk elçisi idi. Princeton'daki topluluk içinde tahmininden fazla kimse onu tanımış ve takdir etmiştir. (109)

[...]

Orhan'ın gidişi yanında bizler fakirleştik; fakat içimiz onun hâtırası ile zengindir. Princeton'daki bizlerin de, Orhan'ı, kendimizden biri addetmekten memnurluk ve şeref duyduğumuzu, Ankara'daki meslekdaş ve dostlarının bilmelerini arzu ederiz. (110)

Bu yazılarda dikkati çeken ortak nokta, yazarların daha çok Burian'ın kişiliğini ve hoşgörüsünü vurgulamalarıdır. İlginç olan, Orhan Burian'ın ölümünden yaklaşık kırk yıl sonra da benzer şekilde öznel ölçütlerle anılmış olmasıdır. Bu bağlamda, günümüz yazarlarından Zeynep Ankara'nın, Burian'ın *Ufuklar* ve *Yücel* dergilerinde yayımlanan bazı yazılarının derlendiği *Denemeler Eleştiriler* başlıklı yapıtı için hazırladığı kitap tanıtma yazısındaki şu duygusal sözleri dikkat çekicidir:

Yazarın kapaktaki fotoğrafı [...] bütün zamanları aşan bir canlılıkta. Bugün çekilmiş gibi çağdaş ve iyicil bir insan yüzü. Aydınlık ve sorgulayıcı. Aynı zamanda derin duyarlılıkların ince hüznü var gözlerinde. Yüzünün bütün hatlarını yazıya dönüştürmek mümkün. O küçük fotoğraf sayfalarca yazılabilir.

(6)

Hakkında söylenen sözler ve yapılan değerlendirmeler, ister istemez Burian'ın kişiliğinin ve üslûbunun yaptıklarının önüne geçmiş olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Yukarıda alıntılanan değerlendirme yazılardan da anlaşılacağı gibi, Burian, çağdaşı olan yazarlar arasında oldukça iyi bir üne sahiptir ve dönemindeki birçok okuru ve yazarı olumlu yönde etkilemiştir. Ancak zamanındaki ününe ve ölümünden sonra hakkında yazılanlara karşın günümüz okurlarınca yeterince tanınmamaktadır.

Türkiye'de deneme ve eleştiri, üzerine en fazla yorum yapılan edebiyat türlerinden olmasına rağmen, bugüne dek deneme ve eleştiriye konu edinen çalışmalarda Orhan Burian'ın yerinin belirlenmemiş olması ya da yazarlığı ile ilgili yeterince kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olması Türk edebiyatı için önemli bir eksikliklerdir. Nitekim Memet Fuat da bu eksikliğe "Eleştiri Kuramı"

başlıklı yazısında Şu sözlerle dikkat çekmiştir: “Yazınımızda çok çeşitli eleştiri çalıŐmaları yapıldı, yapılıyor. Orhan Burian, Bedrettin Cömert, Hüseyin Cöntürk, Tahir Alangu... Hiçbiri incelenmiş değil. Bu arada birtakım çabalar da bütünüyle unutulup gidiyor” (222).

Orhan Burian, akademik nitelikli olmayan yazılarda daha çok “denemeci” kimliğiyle söz konusu edilmiştir. Örneğin, Hulki Aktunç, kendisiyle yapılan bir söyleşide, Nurullah Ataç, Orhan Burian, Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol ile ilgili bir soruya verdiği yanıtta, adı geçen yazarların hepsini “deneme yazarı” olarak konumlandırmıŐtır: “Onlar bizim deneme tarihçemizin çok önemli isimleri. Ancak okura biraz üstten bakmıŐlar. Gel de sana birŐeyler anlatayım, seni eğiteyim diye bakmıŐlardır” (Aktunç).

Emin zdemir, 1940-1960 yılları arasında denemenin türsel bağlamda gelişimini ele aldığı “Deneme ve Denemecilerimiz (1940-1960)” başlıklı yazısında, bu türde ürün veren yazarlara yer vermiştir. zdemir, bu yazarlar arasında Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Suut Kemal Yetkin gibi o yılların önemli isimlerini sıralamıŐ, Ataç, Günyol ve Yetkin’den söz ederken bu yazarların eleştirel söylemleri üzerinde de durmuştur. Hulki Aktunç gibi Emin zdemir de Orhan Burian’ın yalnız denemeci yönünü öne çıkararak onu Şu sözlerle anmıştır: “[D]eneme ve düşün dünyamıza yeni bir esinti getirmiş yazarlarımızdan[dır]. Sorunlarımıza ve insanımıza aydınlanmacı bir yaklaşımla eĐilmiŐtir. Yazılarında (*Denemeler – Eleştiriler 1964*) düşünce özgürlüğünü temel alan insancıl bir dünya görüşünü savunur” (247).

Memet Fuat ise, “Edebiyat Eleştirisi” başlıklı yazısında ilk çağdaş deneme yazarları olarak Ahmet Haşim ve Yahya Kemal’e değindikten sonra diğer çağdaş deneme yazarları arasında Burian’ın da adını anar (96). Memet Fuat gibi Uğur Kökten de “Dünya ve Türkiye Yazınında Denemenin Dünü-Bugünü” başlıklı yazısında Burian’ı deneme yazarı olarak anmıştır (106).

Orhan Burian’ın denemeci kimliğini vurgulayan bu yazarlar nedense onun eleştirmen kimliğini göz ardı etmişlerdir. Oysa Orhan Burian, denemeci olduğu kadar önemli bir eleştirmendir de. Nitekim Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*’nde “ölümüne kadar, fikir, sanat ve toplum konularında eleştiri ve denemeleriyle, Orhan Burian işlediği türlerin olgun bir yazarı ol[muştur]” (100) sözleriyle onun denemeci ve eleştirmen kimliklerinin önemini vurgulamıştır. Ancak, Burian’ın eleştirmen kimliğini dile getiren yazar sayısı oldukça azdır.

Orhan Burian’ın eleştirmenliği ile ilgili yazılmış yazılar arasında en önemlisi, Ahmet İnam’ın “Eleştiride Çözümleyici Anlayışın Tarihsel Temelleri” başlıklı makalesidir. İnam, makalesinde, Burian’ın eleştirmen kimliğinin çok önemli bir yanına işaret etmiş ve şu yorumda bulunmuştur: “Orhan Burian, [...] eleştirmeye eleştirme açısından bakabilmiş, belki de ilk eleştirmenlerimizden biridir” (39).

Burian’ın eleştirmenliğini söz konusu eden yazarlardan biri de Kemal Bek’tir. Bek, “Edebiyatımızda Eleştiri Anlayışlarına Özne Bir Bakış” başlıklı yazısında, Orhan Burian’ı “Hümanist Söylem Temsilcileri” alt başlığında ele almıştır. Bek, hümanist söylemin, insanı bir dinin, bir sınıfın ya da bir yörenin üyesi olarak değil, insan olarak ele alan bakış açısıyla temellendirdiğini, bu

söylemin Türk edebiyat eleştirisinde 1940'lı ve 1950'li yıllarda etkin olduğunu belirtmiştir (103).

Burian'ı Kemal Bek gibi "hümanist" nitelemesiyle öne çıkaran yazarlardan biri de Mahir Ünlü'dür. Ünlü, *Türkçede Yazınsal Eleştiri* adlı çalışmasında Burian'la ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Edebiyatı, yapıtlara filolojik (dilsel, yazınsal ve tarihsel) açıdan bakmasını ve onları incelemesini bilen, hümanist bir yazar olan Orhan Burian [...] [e]leştirilerini bir yandan çağdaş ölçütlere, bir yandan hümanizmden aldığı yüce duygulara dayandırmıştır" (247).

Hulki Aktunç, Emin Özdemir, Memet Fuat, Ahmet İnam, Kemal Bek, ve Mahir Ünlü'nün Orhan Burian hakkındaki değerlendirmelerinde dikkati çeken ortak nokta, Burian'ın sadece "değinilen" ya da "adı anılan" bir yazar olarak kalmasıdır.

Orhan Burian'ı doğrudan konu edinen ve bağımsız bir kitapçık olarak Kasım 2002'de yayımlanan tek çalışma, Zeki Arıkan'ın hazırladığı *Kırkın Kapısındaki Genç: Orhan Burian* adlı tanıtıcı kitaptır. Kitapçıkta, Burian'ın yaşamı ayrıntılı bir şekilde anlatılmış ve yazarın Türk edebiyatı ve tarihine yaptığı katkılar belirtilmiştir.

Orhan Burian hakkında yapılan, ancak tezimin konusuyla doğrudan ilgisi olmayan akademik nitelikli bir çalışma, Güzin Kocabaş'ın "Türk-İngiliz Kültür İlişkileri ve Orhan Burian" (1991) başlıklı lisans tezidir. Ege Üniversitesi Tarih Bölümü'e sunulan tez, Prof. Dr. Zeki Arıkan'ın danışmanlığında hazırlanmıştır. Bunun dışında, bu tezin konusuyla dolaylı bir ilgisi bulunan üç yüksek lisans tezi yazılmıştır. Bunlardan ilki, Hüseyin Özçelebi'nin "Cumhuriyet Döneminde Edebi Eleştiri (1939-1950)" (1996)

başlıklı tezidir. Özçelebi, tezin sonuç bölümünde, Orhan Burian'ı Cumhuriyet döneminde edebî eleştirinin temellerini atan yazarlarımızdan biri olarak nitelendirmektedir (294). İkinci çalışma, Betül Mutlu Özçelebi'nin "Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri (1923-1938)" (1997) başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezde, Burian'ın yalnızca edebî eleştiri ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Son çalışma ise, Nesrin Canbek'in "Yeni Türk Edebiyatında Bir Anlatı Türü Olarak Deneme" (2001) başlıklı tezidir. Sözü edilen bu akademik çalışmalarda Orhan Burian, diğer birçok yazıda olduğu gibi, ya "değinilen" bir denemeci veya eleştirmen ya da "görüşlerine yer verilen" bir yazar olarak kalmıştır.

Bu noktada şu sorular sorulabilir: Orhan Burian, neden şimdiye kadar çoğu kez öznel ölçütlerle tanımlanmış ve anılmıştır? Günümüz yazarlarınca neden pek tanınmamaktadır? Burian, neden "anılan", "değinilen" ya da "sözü edilen" bir yazar olarak, Nurullah Ataç, Vedat Günyol, Suut Kemal Yetkin gibi çağdaşı olan yazarların gölgesinde kalmıştır? Burian'ın "sözü edilen" bir yazar olarak kalmasının altında bir alımlama sorunu mu yatmaktadır? Onun yapıtını, çağdaşı olan yazarların yapıtlarından ayıran ve önemli kılan özellikler nelerdir? Orhan Burian'ın yapıtlarını verdiği 1940'lı ve 1950'li yıllarda olduğu gibi bugün de çoğu kez deneme ile eleştirinin içiçe geçmiş türler sayılmasının nedeni nedir? Yazarın üslûbunun bu iki türün tanımlanmasındaki rolü ne olabilir? Orhan Burian'ın Türkiye'deki modern eleştiri ve deneme tarihindeki konumu ve önemi nedir? Bu tezde bu sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır.

"Türkiye'de Deneme ve Eleştirinin Gelişiminde Orhan Burian'ın Yeri" başlıklı bu tez, Burian'ın deneme ve eleştiri yazılarında nesnel bir üslûp

sergilediğini savlamakta ve “Orhan Burian’ın Kültür Eleştirmenliği”, “Deneme Yazarı Olarak Orhan Burian” ve “Orhan Burian’ın Eleştiri Anlayışı” başlıklı üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın “Orhan Burian’ın Kültür Eleştirmenliği” başlıklı birinci bölümünde, Burian’ın bilim, edebiyat, kültür ve sanat anlayışını biçimlendiren eleştirel düşüncesinin temel öğeleri saptanacak ve bir aydın olarak tavrı ortaya konacaktır.

Tezin “Deneme Yazarı Olarak Orhan Burian” başlıklı ikinci bölümünde, Burian’ın deneme yazarlığı incelenecek ve Burian’ın denemelerinin ünlü İngiliz düşünür Francis Bacon tarzında olduğu savı kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Tezin “Orhan Burian’ın Eleştiri Anlayışı” başlıklı son bölümü, “Türk Edebiyatında Bir Alımlama Sorunu: Deneme mi Eleştiri mi?” ve “Nesnel Eleştirinin Ufuklarında Orhan Burian” başlıklı iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bölümde Türk edebiyatında eleştirinin alımlanışına ilişkin sorunlara değinilecek, ikinci alt bölümde ise Orhan Burian’ın Türk eleştiri tarihindeki konumu saptanacaktır. İkinci alt bölüm, “Orhan Burian’ın Eleştiri Yazılarında Üslûp Özellikleri” ve “Ataç ile Burian’ın Üslûpları” başlıklarıyla iki alt bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerde Orhan Burian’ı çağdaşı eleştirmenlerden ayıran eleştiri anlayışı ve yazılarında sergilediği nesnel üslûp özellikleri ortaya konacaktır.

BÖLÜM I

ORHAN BURIAN'IN KÜLTÜR ELEŞTİRMENLİĞİ

Tezin bu bölümünde Orhan Burian'ın bilim, edebiyat, kültür ve sanat anlayışını biçimlendiren eleştirel düşünüşün temel ölçütleri saptanmaya çalışılarak onun kültür eleştirmeni ve bir aydın olarak tavrı ortaya konacaktır. Bu amaçla yazarın bilim, çeviri, eğitim, tarih ve yayıncılık konularındaki eleştirel düşünceleri irdelenecektir.

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, Orhan Burian'ın eleştirel yazıları, konularına göre “edebî” ve “kültürel” olarak iki gruba ayrılabilir. Burian, kültür odaklı eleştiri yazılarında, çoğunlukla edebiyat metinlerinden hareketle kültürel ve toplumsal sorunların nedenleri ve çözümleri üzerine tartışmalar yürütmüştür. Bu bağlamda, Alice Templeton'ın kültürel eleştiri ile ilgili yorumlarına gönderme yapılabilir. Köksal Alver'in “Sosyolojik Eleştiri” başlıklı yazısında aktardığına göre Templeton, edebiyatı, kültürel eleştiride “kültürün bir ifadesi” olarak belirler (239). Templeton'a göre, “edebiyat hem kültürel değerleri göstermektedir ve hem de bu değerleri yeni bağlamlara taşımaktadır” (239). Templeton'ın bu görüşünden hareketle, Orhan Burian'ın da edebî metinlerden yola çıkarak yazdığı kültürel eleştiri yazılarında, edebiyatı, kültür ve toplumsallık alanlarında yeni bağlamlara taşıyacak bir öge olarak gördüğü, eleştiri anlayışının birden çok görev yüklendiği ve onun edebiyat eleştirmenliği yanında bir de “kültür eleştirmeni” kimliği olduğu söylenebilir. Peki Burian'ın edebiyatı merkeze alan yazılar yanında kültürü

merkez edinen eleştiri yazıları yazması hangi nedenlere bağlanabilir? Bu sorunun yanıtı, Orhan Burian'ın edebiyat, sanat ve kültür anlayışını biçimlendiren dünya görüşünde aranabilir.

Orhan Burian, gerek yaşama bakışında gerekse edebiyata ve kültüre bakışında hümanist bir görüş açısına sahip bir yazardır. Burian'ın, ürün verdiği tüm alanlarda hümanizmi içselleştirdiği söylenebilir. Nitekim, Kemal Bek, Seyit Kemal Karaalioğlu, Ahmet Oktay, Mahir Ünlü gibi yazarlar, Burian'ı "hümanist" kimliği ve dünya görüşüyle ön plâna çıkarmışlardır. Ancak Orhan Burian'ın hümanizm anlayışından söz eden hiçbir yazar, onun "hümanizm"i ne anlamda kullandığını belirtmemiştir. Oysa Burian, "hümanizm" sözcüğünü özel bir anlamda kullanmaktadır. Nitekim yazarın "Humanizma ve Biz II" başlıklı yazısına bakıldığında, hümanizmi yalnızca tarihsel anlamı ve boyutuyla yorumlamadığı görülür. Bu yazısında Orhan Burian, hümanizmi, "Renaissance'tan başlayarak zamanımıza kadar süregelen ve Avrupa uygarlığının geleneğini yapan; 'Bu Nedir? Nedendir?' diye soran ve bulduğu cevaplarla bize bugünkü bilimi, bugünkü sanatı ve bugünkü felsefeyi veren [...] ruh" (41) olarak tanımlar. Bu tanımda olduğu gibi "Humanizma ve Biz III" başlıklı yazısındaki şu sözler de onun sorgulayıcı bir hümanizm anlayışına sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir:

Humanizmayı memleketimiz için de ele alırken akıldan çıkarmamamız gereken nokta, onun bir *düşünüş* olduğu; bu düşünüşün de dogma'lardan kaçınma ve araştırıp deneme gibi iki ana niteliği bulunduğudur. Humanizma tarihin akışı içinde başlangıcı ve sonu olan geçmiş bir dönem diye anılamaz [...] Onun içindir ki, memleketimize humanizmanın girmesi, bizim,

mesela XV. yüzyıl İtalya'sı ya da XVI. yüzyıl İngiltere'sindeki düşünce hayatına dönmemiz demek olmaz [...] Tarihi tekrar edemeyiz. Çünkü o dönem Avrupa'sıyla bugünün Türkiye'si arasında önemli nicelik ayrılıkları vardır. Bu ayrılıklar nerden ortaya çıkıyor, onu araştıralım. (41)

[...]

Türkiye hümanist düşünüşe, içinde bulunduğu koşulların gerektirdiği biçimde varacaktır. (43)

Orhan Burian'a göre, Türkiye'de hümanist bir anlayışın yerleşebilmesi için bireylerin öncelikle "zaman içinde süre gelen bir gelenek bütünü olarak [...] kendini tanıması gerekir" (43). Bu bağlamda Burian, benliğin iki türlü kavranabileceğinin altını çizer: "Tarih içinde Türk olarak; geçmiş ve gelecekte insan olarak" (43). Burian, zaman içinde kendini tanımanın ancak "Türklük tarihinin başından beri süregelen toplumsal, ahlâksal, bilimsel çabalarla felsefe ve edebiyat alanındaki çabaları incelemekle" (43) mümkün olacağını belirtir. Bunun için de ön yargılı olmaktan sakınmanın ve araştırmacı olmanın gerekliliğine şu sözlerle dikkat çeker: "[D]aha önce verilen ön-yargıları kabul etmemek, kendi ön-yargılar vermektan sakınmak, yalnız ve yalnız belgelere ve deney incelemelerine dayanmak gerektir" (43). Bu bağlamda Burian, dinin ve bağnazlığın düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı öğeler olduğunu savunur ve bunun tarihte hümanizm düşüncesiyle aşılabildiğini belirtir: "Bu öğretici-ruh iledir ki, insan, din ve onun buyruğundaki skolastik düşünce cenderelerinden kurtularak duygu ve düşünce özgürlüğüne kavuştu, kendini tanımayı, kendine güvenmeyi bildi; öbür dünyanın gölgesinde kalmaktan çıkıp, hayatın güzelliğine vardı" ("Renaissance" 36).

Orhan Burian, “hümanist olmayı” belirli bazı anlamlarda önemser. Burian’a göre, gerekli olan “bilimsel bir hümanizma”dır (“Bilim İnsanlıkta Onur.Bırakıyor mu?” 127) ve bilimsel bilgiyle ahlâk arasında bir kaynaşma sağlanmalıdır (126). Burian, “Değişiş Üzerine” başlıklı denemesinde Herakleitos’un “evrende egemen olan düzen ve akıldır” sözlerinden yola çıkarak hümanizmin bilimselliğini ve “aklı öne çıkarma” düşüncesini şöyle yorumlar:

Değişişin hayatımıza temel olduğunu anlamakta neden isteksiziz? Bu bizi her an tetikte, her an deneye hazır durmaya zorlayacaktır da ondan. Değişişin özüne varan insandan, hayatını veren güçlere uyanık bulunmak beklenebilir. Bu da sürekli bir çaba demektir. Aklın her an yeni koşullardan yeni bir akıl yoluna varması demektir. (116)

Ancak Burian, akli, koşulsuz olarak her durumda üstün görmemek gerektiğini belirtir ve çağdaşlarını bu konuda şu sözlerle eleştirir:

Çok dar ve çok basit bir bilgi sonucu tanıdığımız Avrupa kafasının etkisiyle, akli istisnasız her şeye üstündür sanıyor ve insanı gerçekte olduğundan daha çok güce sahip sanıyoruz. İşte, Avrupa ve klasikler bize, hem aklına güvendiği ölçüde büyük işler başarmaya aday güçlü insanın güzelliğini gösterecek; hem -yine her ikisi- insanın her zaman eksik, her zaman amaçlarından uzakta kalmaya mahkûm, ama her zaman iyiye, doğruya, güzele erişmek üzere çaba gösteren bir varlık olduğunu öğretecektir. (“Hümanizma ve Biz III” 44)

Orhan Burian, aklın ve bilimin bireysel ve toplumsal anlamda “süreklilik” göstermesi ve “kapsayıcı” olması gerektiğini düşünür ve bunu şu sözlerle dile getirir:

Cemiyetin hayatında da, ferdin hayatında da, mutlak şuurun teessüs edebileceğini zannediyorum. İlimler buna hizmet etmektedir. Fakat mühim keşif, nefsine mahsur kalmaksızın, aklın, düşüncenin umumiliğini ve şumüllülüğünü anlamaktır (“Benim Dünyam” 18); sürekli olan aklın işleyişi[dir]. (16)

Bilimselliğin her alanda sürekliliğine inanan Burian, birçok yazısında da “eleştirel düşünme”nin gerekliliğini ve önemini vurgulamış ve her konuda ilk amacın “eleştirel bakış açısı”nın geliştirilmesi olması gerektiğini savunmuştur. Nitekim “İyimserlik Kötümserlik” başlıklı yazısında da, yayımladığı *Ufuklar* dergisinin amacının “Kültür seferberliğimizde gördüğümüz aksaklıkları söylemek” (115) olduğunu dile getirmiştir. Bu noktada, Orhan Burian’ın bilim, edebiyat, kültür ve sanat anlayışını biçimlendiren hümanist anlayışın nasıl bir görev yüklediği sorulabilir. Bu soru, Füsun Akatlı’nın “Çağımızda Hümanizm Ne Değildir?” başlıklı yazısına gönderme yapılarak yanıtlanabilir. Akatlı, yazısında hümanizmin sorununun “insan” ve onun “değer”leri olduğunu, ancak bu sorunun çağımızda “yabancılaşma” açmazına takıldığını belirtir (18). Akatlı’ya göre, çağdaş hümanizm, ne tarihsel içeriğine sadık kalan bir hellenizm tutkusu olabilir, ne de “insan sevmek” santimentalizmi ile temellendirilebilir (18). Akatlı, çağdaş hümanist düşüncenin ancak insanın somut sorunlarına somut çözüm önerileri getiren bir dünya görüşüyle temellenebileceğini belirtir (18). Bu bağlamda, hemen hemen her yazısında sorunlara eleştirel bakarak somut çözüm önerileri

getiren Burian'ın savunduğu hümanist anlayışın “çözüm üretici” bir işlev yüklendiği ve kültür eleştirmenliğinin de bu anlayışla şekillendiği söylenebilir. Peki Orhan Burian'ın edebiyat eleştirilerinin yanı sıra kültürü odağa alan eleştiri yazıları yazmasının tek nedeni, sahip olduğu bu hümanist dünya görüşü müdür? İçinde bulunduğu edebiyat ortamı, Burian'ın yazarlığını nasıl etkilemiştir?

Göksel Aymaz ve Mehmet Öztürk, “Gerçekçilik, Toplumsallık, Merhamet, vs...” başlıklı yazılarında aynı dönemin yazarlarının birbirlerinden etkilenmelerini şöyle dile getirirler: “Yazar, biraz da başka yazarların yazdıklarına göre yazar. Çünkü o başkalarının yazdıkları belli bir eğilim ortaya koymuştur” (15-16). Bu bağlamda, özellikle 1940'lı yıllarda artan toplumsallaşma eğiliminin ve dönemin edebî koşullarının Burian'ın eleştiri yazılarının konularının belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Burian, 1946 yılında yayımlanan “Geçen Altı Yılın Türk Edebiyatı” başlıklı yazısında, bu eğilimi şöyle betimlemiştir: “Türk edebiyatında altı yıldır yavaş yavaş artan bir toplumsallaşma eğilimi fark ediliyor. Bu eğilim, başlıca şu düşüncelere dayanıyor: İnsan, bütün niteliklerinden bağımsız olarak azizdir. Sevilen ve özlenen toplumsal düzen de bu insanın rahatlığını ve mutluluğunu sağlayacak olanıdır” (72). Burian, yazısında, bu eğilimin etkisiyle yazılmış şiir, roman, öykü, oyun, deneme ve eleştiri türlerindeki yapıtlara değinmiştir. Bu noktada, Tuncer Uçarol'un Ölümünün 50. Yıldönümünde Prof. Orhan Burian Sempozyumu'nda sunduğu “Orhan Burian'ın 'Denemeler Eleştiriler' Kitabı” başlıklı bildirisindeki şu sözleri, Burian'ın döneminin edebiyatıyla olan yakın ilişkisini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir:

Burian'ın ölümünden sonra çeşitli yazılarının toplanmasıyla oluşan bu insancı kitabın bir önemi de, bugün için bize 1940'ların **edebiyat, kültür, düşün ortamını** canlı biçimde yansıtmaları [...] *Denemeler Eleştiriler* kitabını, bir yazın toplumbilimi (edebiyat sosyolojisi) yapıtı gibi de gördüm bu yüzden. (5)

Bu bağlamda, Orhan Burian'ın "kültür eleştirmeni" kimliğinin oluşmasında, yazarın çözüm üretici hümanist dünya görüşünün ve içinde bulunduğu edebiyat ortamındaki toplumsallaşma eğiliminin etkili olduğu saptamaları yapılabilir. Peki bu dönemdeki toplumsallaşma eğilimi, eleştiriye nasıl yansımıştır ya da Orhan Burian dönemindeki eleştiri anlayışı genel olarak nasıl bir nitelik göstermektedir?

Türk edebiyatında toplumsallaşma eğilimi ve eleştiri arasındakine benzer bir ilişkiyi, Terry Eagleton da *Eleştirinin Görevi* adlı kitabında kurmuştur. İngiliz eleştiri geleneğinin gelişimini incelediği bu kitabında Eagleton, eleştirinin İngiltere'de 19. yüzyılda kamu ahlâkını konu edindiğini, 20. yüzyılda ise bir "edebiyat" konusu hâline geldiğini belirtir (101). Eagleton, eleştirinin 19. yüzyıldaki işlevini şu sözlerle dile getirir:

[B]ütün edebiyat eleştirisi, daha teknik biçimleri varolsa bile, henüz özerk bir uzmanlık söylemi değildir; edebiyat eleştirisi daha çok ahlaki, kültürel ve dini düşünüşten ayrılmayan genel ahlaki insancılığın bir sektörüdür [...] [B]urada toplumsal ve kültürel ideolojinin tümüyle belirlemediği bir "edebi eleştirel" tepki sorunu yoktur. Burada eleştiri henüz "edebi" değil "kültürel"dir. (19-20)

Terry Eagleton'a göre, 19. yüzyılda eleştirmen, bir "kültür yorumcu"sudur (20). Eagleton'un İngiliz edebiyatı için yaptığı bu saptamanın, 1940'lı ve 1950'li yıllardaki Türk eleştiri anlayışıyla koşutluk gösterdiği söylenebilir. Nitekim Kaya Akyıldız da "Nurullah Ataç'ın Eleştiri Pratiğinde Uygarlık Sorunu" (2002) başlıklı yüksek lisans tezinde, Eagleton'un İngiliz eleştiri geleneğine ilişkin olarak yaptığı bu saptamayla Türk eleştiri geleneği arasında bir benzerlik olduğunu belirtir (18). Bu bağlamda, Orhan Burian'ın Türkiye'de edebî eleştirinin henüz tam anlamıyla "nesnel" ve "özerk" bir uzmanlık alanı olmadığı bir dönemde, farklı bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Çünkü Burian, eleştiriye, hem edebî hem de kültürel işlevi olan bir araç olarak görmüş ve dönemindeki eleştiri geleneğini eleştirerek bu alanda önemli bir görev üstlenmiştir. Bu noktada, Orhan Burian'ın kısa yapıtlarının önemli bir bölümünü oluşturan kültürel eleştiri yazılarında, hangi konulara yoğunlaştığı ve nasıl bir yöntem izlediği sorulabilir.

Yazarın kültürel eleştiri kapsamına giren yazıları konu bakımından çeşitlilik göstermektedir. Burian, kültürel eleştiri konusunda çeşitli çeviriler yapmanın yanı sıra, bilim, çeviri, eğitim, tarih, yayıncılık gibi konularda da eleştirel yazılar yazmıştır. Bunların dışında *Ufuklar* ve *Yücel* dergilerinde güncel kültürel sorunlarla ilgili, *Yücel*'de ise "Ayın Kültür Hareketleri" ana başlığı ve "Avrupa Ne Düşünüyor?", "Dışarda: Fransa-Danimarka", "Dışarda: İtalya-İngiltere", "Almanya'da Sanat Tenkidi", "Dışarda: Çekoslovakya-İngiltere-Rusya", "Dışarda: İtalya-Romanya" gibi alt başlıklarla birçok ülkedeki aylık kültürel ve sanatsal gelişmeleri aktardığı yazıları bulunmaktadır. Bu aşamada, yazarın sırasıyla bilim, eğitim, yayıncılık ve çeviri konularında yazdığı kültürel eleştiri yazılarına değinmek gerekmektedir.

Bilim ve bilimsellik, Orhan Burian'ın kültürel eleştiri yazılarında üzerinde ısrarla durduğu konulardır. Burian, "Bilim İnsanlıkta Onur Bırakıyor mu?" başlıklı yazısında, bilimsel başarıların arttığı ölçüde bu başarıların kötüye kullanılma olanağının da arttığını iddia eder (125). Yazar, bu düşüncesini oldukça güzel bir örnekle şöyle kanıtlar:

1905 yılında Albert Einstein adında idealist genç bir fizikçi madde ile enerji üzerine kuramsal bir keşifte bulundu. Bu keşifle doğa üzerindeki bilgimizi daha derinleştirdiği, bir bilgin olarak da sorumluluğunun böylece sona erdiği kanısındaydı. Oysa otuz beş yıl sonra aynı adam Birleşik Amerika hükümetini, bu keşfi atom bombası yapımı konusunda ikna etmeyi kendine görev bildi. (126)

Burian, soruna ahlakî açıdan bakarak öncelikle bilimi insanlık onuruyla bağdaştırma yolunun öğrenilmesi gerektiğini vurgular (126-27). Bu bağlamda, Burian, eğitimin önemine dikkat çeker.

Eğitim, Orhan Burian'ın eleştiri yazılarının en önemli konularından biridir. Nitekim, kültürel eleştiri yazılarının önemli bir bölümünü eğitim üzerine düşüncelerini dile getirdiği yazıları oluşturmaktadır. Yazara göre, "eğitim, birinci derecede kitap bilgisini değil, kişiliği hedef almalıdır" ("John Dewey" 217). Bu cümle, Burian'ın sadece eğitimi değil, aynı zamanda "eğitim bilimi"ni de önemsedini göstermektedir. Orhan Burian'a göre eğitim, kişiliği hedef alarak, günlük yaşamın zenginliğini arttırmaya yönelmeli, okullarda okutulacak kitaplar ise yaşamı zenginleştirebilecek türden olmalıdır (217). Burian, eğitimi, bireyin yaşamda önüne çıkacak olanakları daha iyi niyetle ve daha etkili bir biçimde kullanmayı öğreten bir öge olarak yorumlar (216).

Okul ise, bireye bilgi veren değil, yaşamda “hareket” yolunu saptamaya alıştıran, bu amaçla “düşünme” alışkanlığını veren kurumdur (215). Burian, eğitimde pragmacı yaşam görüşünü benimser. Yazara göre, “Pragmacı, yani iş ve devinim temeline dayanan yaşam görüşünü eğitime getiren” (215) kişi John Dewey’dir. Burian, “John Dewey” başlıklı yazısında, Dewey’nin *Demokrasi ve Eğitim* adlı yapıtından alıntılar yapar ve Dewey’nin “eğitimin amacı düşünmeyi öğretmektir, ne düşüneceğini değil” görüşünü ısrarla vurgular (216). Bu bağlamda Burian, Dewey’nin Sokrates ve Platon ile aynı konumda olduğu yorumunda bulunur (216). Çünkü Burian’a göre, felsefe, sadece bireyin değil aynı zamanda toplumun da bir sorunudur ve her toplumun felsefesi ile bireyleri yetiştirme biçimi arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır (216). Burian, eğitimin tek başına düşünülemeyecek bir kavram olduğunu, Suat Sinanoğlu’nun *İnkılap Gençliği* dergisinde yayımlanan “Kültür Davamız” başlıklı yazısına cevaben kaleme aldığı “Uygarlık Ardındaki Ahlak” başlıklı yazısında şöyle dile getirir: “Eğitim geniş anlamıyla düşünülür, yalnız çocuca ve gence bilgi öğretmek değil, onu iyi ve doğru bir insan olarak topluluk içinde yaşamaya hazırlamak diye alınır ise, ona temellik eden bir ahlak anlayışı aramak gerekir” (“Uygarlık Ardındaki Ahlak” 235). Burian’a göre, bu ahlâk anlayışında Greko-Latin uygarlığının “akılcılığı”na yer vardır, ancak inancın “dünyadan vazgeçmişliği”ne yer yoktur” (238).

Orhan Burian, Türk eğitim sisteminde gördüğü sorunlara ve bunlar için getirdiği çözüm önerilerine birçok yazısında yer vermiştir. “Milli Eğitimimizin Düzelişi Üzerine” başlıklı yazısında, Türkiye’deki ilkokul, ortaokul ve lise eğitimindeki sorunları şu sözlerle dile getirir:

Şimdiye dek bizde öğretim tek hatlı, tek bir çeşit olageldi. İlkokul, okuma yazma ile birlikte en yalın biçimi içinde genel bilgi verir; ortaokula hazırlar. Ortaokul, bu genel bilginin çeşidini artırır; liseye hazırlar. Lise aynı genel bilgiyi epeyce dallandırır budaklandırır; on bir yıl okuyup on sekizine geldikten sonra genç, hâlâ genel bilgiden başka elinde hiçbir anahtar olmaksızın, ancak üniversiteye hazır, liseden çıkar. (167)

Orhan Burian, Türk eğitim sistemini “dar” ve “tek amaçlı” olarak niteler (167). Burian, sadece eğitim sistemini eleştirmekle kalmaz, ailelerin de okumaya ilişkin düşüncelerindeki yanlışlıklara işaret eder:

Memlekette çoğu aileler ‘Okuyan adam oluyor’ düşüncesiyle çocuklarını ilkokul biter bitmez doğru ortaokula veriyorlar [...] Ortaokulu da bitirirse ‘Baremde ilk ile ortanın farkı ne ki? Hiç olmazsa liseyi bitirsin bari. Hem o vakit yedek subay da olabilir’ düşüncesiyle liseye gönderiyorlar. (167-68)

[...]

[Lise], bugün her derde deva bellendiği için liseli [,] çoğu kez amaçsız yetişiyor. Liseden çıkarsa memur da olabilir, üniversiteye de yazılabilir; (ama baremin ispat ettiği üzere, diploma başka şeydir!) üniversiteye giderse doktor da olabilir, hukuka da girebilir. (168)

Burian’a göre, 14-15 yaşına gelmiş bir öğrenci, artık ileride seçeceği mesleği belirlemeli ve belirlediği mesleğin eğitimini veren lisede öğrenim görmelidir (168). Orhan Burian, ortaöğretim ile ilgili sorunları ikiye ayırır: “Pürüzlerin bir kısmı öğretimin *maddesiyle* ilgilidir: Derslerin yüklü, toplumsal

eğitim olanağının az oluğu gibi; bir kısmı da öğretimin *biğimiyle* ilgilidir: Ders saatlerinin çok, sınıfların kalabalık, sınav yollarının tehlikeli oluğu gibi” (“Orta Öğretim Üzerine” 159).

Orhan Burian, 1940 yılında yasallaşarak 1950’li yıllara kadar, öğrenci odaklı eğitimiyle oldukça etkin olan köy enstitülerini, o günün “gereksinimi göz önüne alınarak kurulmuş en güzel geğit okulları” (“Milli Eğitimimizin Düzelişı Üzerine” 167) olarak tanımlamış ve köy enstitülerinin işleyişini yerinde görmek amacıyla okulların bulunduğu yerlere birçok gezi düzenlemiştir. Vedat Günyol, kendisiyle yapılan bir söyleşide bu gezilerle ilgili olarak şunları anlatır: “1945 yılında sağcıların Köy Enstitüleri aleyhine yazdıkları yazılardan dolayı ‘nedir bu Köy Enstitüleri, bir görelim yahu’ diyen Orhan Burian, gerekli yerlerden izinleri ve yanına beni alarak yola koyuldu [...] Onun sayesinde Köy Enstitülerinin ne olduğunu öğrendik” (Özsoy).

Orhan Burian, ilköğretimi ve lise öğretimini “gereksinim”, üniversiteyi ise “fikir atılımlarıyla uğraşan bir kurum” olarak değerlendirir (“Milli Eğitimimizin Düzelişı Üzerine” 169). Burian’a göre, “[ü]niversite bir hümanizma laboratuvarıdır” (169). Burian, üniversitelerin bilgi yolunda, iki yönlü hizmet verdiğini belirtir: öğretmek ve araştırmak. Geçmişteki deneyim ve araştırmaların sonuçlarını genel yargılar ya da yasalar hâlinde toplayarak bileşimlere varmak ve bu bileşimlere ulaşmak için kullanılabilen bilimsel yöntemleri belirtmek, üniversitenin “öğretici” çabasının amaçlarıdır (“Üniversitelerimiz” 279). Burian, üniversitenin “araştırmacı” yönünü ise bilimsel yöntemlerle niteliği henüz anlaşılmamış olguları incelemek, henüz irdelenmemiş sorunları ele almak yoluyla bu olgu ve sorunların özünü anlamak olarak tanımlar (279). Orhan Burian, üniversitelerde, mevcut

bilginin aktarılmasındansa, bu bilginin kazanılabilmesi için öğrencilere gerekli yöntemlerin öğretilmesini daha fazla önemser (279-80). Burian, üniversitenin araştırma gereksinimlerinin karşılanabilmesi için o günün süreli ve süreksiz yayınlarının izlenmesi gerektiğini belirtir (282).

Yayıncılık ve sorunları da Orhan Burian'ın kültürel eleştiri yazılarında üzerinde ısrarla durduğu konulardan biridir. Yazara göre, toplumun eğitilmesinde okulların yardımcısı olacak basın ve yayın “şaşkılık” ve “kararsızlık” içinde sürüp gitmektedir (“İyimserlik Kötümserlik” 112). Burian, Türkiye’de dergiciliğin henüz yeteri kadar gelişmediğini düşünür ve bu sorunu şöyle dile getirir:

Demokrat memleketlerin çoğunda [...] *conservative, nationaliste, libéral, socialiste, communiste* diye türlü adlarla bölünebilen dergilere rastlanır. Bu dergilerin alıcısı da, görüşü onların görüşüyle bir olan okurlardır. Bizde bu türlü okur topluluğu doğmuş olmadığı için belli toplumsal görüşü olan dergiler var denemez [...] Düşünceyle biraz olsun ilişiği bulunan bütün dergilerimiz için *éclectique*, yani karma görüşlü diyebiliriz. (“Dergiler Üzerine” 177)

Burian, üniversitelerin yayın organları tarafından çıkarılan bilimsel dergileri ise “kendi içlerine kapalı” olmaları nedeniyle eleştirir (178). Yazar, akademik yayınların Batı’da olduğu gibi geniş bir okur kitlesine ulaşmasının gerekliliğine işaret eder (178).

Burian'ın yayıncılık alanında öne çıkardığı sorunlardan biri de yayımlanan yapıtların ve eleştiri yazılarının kısalığıdır. Burian, “Bücürlük” başlıklı yazısında bu sorunu şöyle dile getirmiştir:

Piyasaya son yıllarda sürülen kitapların çoğunu ön kapağı ile art kapağını, insan yapışık sanıyor. On beş yirmi sayfalıklar az değil, en kalantorları bile yüz sayfalık. Tabii, çala kalem şişirilen *milli romanlar* dışında [...] Hem bundan [...] eleştirmenler de memnundur. Öyle ya, uzun uzun okuyup yazmaya sabır mı var? [...] Biri buyursun da, örneğin *Cezmi* için ayrıntılı bir inceleme yazsın bakalım. Evet, onun da kolayı var elbet: Değmez ki yazalım, diyecekler. Güzel, ama değmediğini bir kerecik olsun ispatlasınlar da biz de inanalım. (251-52)

Orhan Burian, yayıncılıkla ilgili sorunları irdelerken çeviri sorunlarına da değinir. Çevirinin yazar için özel bir anlamı vardır. Bunun nedenini Burian, *Ülkü* dergisinde yayımlanan “Tercüme ve Bizim İçin Mânası Üzerine” başlıklı yazısında “tercümecilik bu memlekette onun özlediği *Renaissance*’ı getirecek humanizma ruhunun bir belirtisi[dir]” (17) sözleriyle dile getirir. Orhan Burian’a göre, çeviri, bir düşünce sorunudur; ne kadar çevirmen varsa o kadar çeviri biçimi vardır (“Tercüme Mecmuası” 187) ve dolayısıyla “kusursuz çeviri yoktur” (187).

Burian, dönemindeki çeviri anlayışını eleştiren birçok yazı yazmıştır. Yazar, dönemindeki çevirmenleri, çeviride amaçları olmamaları ve çeviri yaptıkların dilin edebiyatını bilmemeleri nedeniyle eleştirir:

Şimdiye kadar çevirmenler pek çok defa *dil* bilmemekle suçlandılar; ama kimse *edebiyat* bilmediklerine işaret etmedi. Oysa asıl dert burada: Çevirmenler tercüme için uğraştıkları dilin edebiyatını bilmiyorlar. O edebiyatın çeşitli devirler içinde çizdiği eğri nedir, bu eğride her yazarın ne derecede payı vardır,

bunun farkında değiller. O edebiyatları bilmek, onlara aşkla bağlanmak demektir ve bir çevirmen [...] ancak bu aşkladır ki, tercüme yapar [...] Kısacası, bugünkü çevirmenler -para hirsına düşmedikleri, yahut tercüme ede ede dil öğrenmek hevesine kapılmadıkları kabul edilirse- çoğunlukla uğraştıkları dilin edebiyatına ilgisiz kimselerdir. Bu yüzden tercüme edecekleri eserleri [...] ya baskı sayısından, yahut ilanlardan ilham alarak seçmektedirler. (“Tercümeciliğimiz” 181-82)

Yazara göre, çeviri sorunlarının tek nedeni çevirmenlerin bilinçsiz oluşu değil, aynı zamanda yayıncıların “cimri-endişeleri”dir (182). Yazar, yayıncıların “az zamanda, az bir ücretle, uzunluğu az eserler” (182) istemelerini eleştirir.

Orhan Burian, çeviri sorunlarını sıralamakla yetinmez, sorunlara somut çözüm önerileri de getirir. Burian’ın önerileri şöyle sıralanabilir:

Çevirmenlerin ve yayıncıların çalışmalarını bir düzene sokmak; yayıncıları hem kendi, hem de birbirlerinin girişimleri hakkında aydınlatmak; yayıncılar için Danışma Kurulları oluşturmak; yayımlanacak çevirilerin önsözleri için konunun uzmanına danışmak (183). Yazara göre, yayıncıların böyle bir sistem içinde çalışması, çevirmenlerin olumsuz etkilerini de ortadan kaldıracaktır: “Çünkü artık çevirmen filan tarih için filan eseri tercüme eden kişi durumundan kurtulacak, [...] yavaş yavaş tercümeyi bir aşk sorunu haline getirecek, [...] yalnız bir dile değil, bir edebiyata bağlanacak[tır]” (184).

Orhan Burian, Millî Eğitim Bakanlığı’nın “Türk Kültür Eserleri Serisi İçin Anket” başlığıyla sorduğu soruları yanıtladığı “Türk Klasikleri” başlıklı yazısında ise, çeviri yayınlarda “sansür” konusuna değinir. Burian, anketin

sonuna eklenen, “[çeviri yayınlarda] gençlik için zararlı ve ilgiyi azaltacak noktaların çıkarılması uygundur” (alıntılayan Burian 175) düşüncesine şu sözlerle karşı çıkar: “Bence böyle bir şeyin yapılamaması iyi olur. Bu yapıtların hemen hepsi yeni Türkçeye ilk kez aktarılacak; bir kez tam ve el atmaksızın konsunlar, ‘elden düşme’ olmasınlar. Sonra bunlardan ayrı yaşlara, ayrı gereksinimlere göre seçilmiş yontulmuş metinler çıkarılabilir, hatta çıkarılmalıdır da” (175). Burian’ın cesaretle söylediği bu sözlerinin ardında bilimsel duyarlılığının yattığı söylenebilir. Orhan Burian, sansür ve yayıncılık konularını birçok yazısında irdelemiş ve Ataç’ın kitapların devlet eliyle basılması yolundaki tekelci görüşüne de karşı çıkmıştır. Burian’ın Ataç’la olan tartışmalarına tezin üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Buraya kadar yapılan aktarmalar ve verilen bilgiler, Orhan Burian’ın kültürün hemen her alanında eleştirel bakış açısına sahip, çok yönlü bir yazar olduğunu açıkça göstermektedir. Burian’ı dönemindeki yazarlardan ayıran en önemli özellik, onun eleştiriyi çok işlevli bir araç olarak görmesi ve kullanmasıdır. Peki Orhan Burian’ın bir kültür eleştirmeni ve aydın olarak ortaya koyduğu tavrın özellikleri nelerdir?

“Aydın” sözcüğü, üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmayan ve zaman zaman çeşitli anlam karmaşalarına neden olabilen bir kavramdır. Hattâ bu nedenle başlı başına bir araştırma konusu hâline geldiği bile söylenebilir. Bu kavramı sorunsallaştıran araştırmacılardan biri de Filistin asıllı Amerikalı yazar Edward Said’dir. Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı* adlı yapıtında entelektüelin niteliklerini şu sözlerle dile getirir: “Düzenin adamları belli çıkarları gözetirler, oysa entelektüeller şovenist milliyetçiliği, şirketleşmiş

düşünce müsvettelerini ve sınıfsal, ırksal ve cinsel imtiyazları sorgulayan kişiler[dir]" (13). Said'in entelektüellerde saptadığı bu özelliklerin hepsinin Orhan Burian'ın aydın kimliğinde bulunduğu söylenebilir. Burian, yaşadığı dönemde genellikle "Kemalizm" adı altında toplanan ilerici kültür politikaları yanlısı ve milliyetçidir. Ancak onun milliyetçiliği şovenist bir nitelik taşımaz. Burian'ın şovenist bir milliyetçi olmadığı, "Byron Türk Düşmanı mıydı?" başlıklı konferansındaki sözleri ve "Yazarın Özlemi" başlıklı yazısındaki "kızılık söylemi" karşıtı tavırlarıyla kanıtlanabilir. Burian, milliyetçiliği, eleştirel ve sorgulayıcı olmaya bir engel olarak algılamaz.

Burian'ın cinsel ayrımcılığı ve kalıplaşmış düşünceleri sorgulayan bir düşünce yapısı olduğunu ise, "Yıkıcı Zihniyet ve Köy Enstitüleri" başlıklı yazısındaki şu sözleri kanıtlar:

Resmi-özel her topluluk, şimdi Köy Enstitüleri'ni kötülemekle meşgul. Gözler buralara birer ahlaksızlık yatağı, yurdu tehlikeye düşüren birer barut fıçısı diye bakıyor. Çocuklar kız erkek bir arada yetiştiriliyor diye softa kafalar ha bire ortalığı bulandırmaya çalışıyorlar. Oysa tarafsız bir gözle bu enstitülerin hayatına bakılırsa, bu türlü birarada yetişmenin çok hayırlı olduğu görülür. Çünkü böylece cinsiyet efsaneleşmeye elverişli bir sır olmaktan kurtuluyor. (172)

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, bir aydın olarak Orhan Burian, iktidara karşı doğru bulduğunu söyleme konusunda hiçbir zaman çekinmemiş, tersine bu konuda oldukça cesur bir tavır takınmıştır. Bu noktada, Burian'ın "muhalif" bir yanının da olduğu söylenebilir. Nitekim Burian'ın muhalif tavrı, yazdığı birçok yazıda kendini açıkça göstermektedir.

Buna örnek olarak, 1947 Mart'ında DTCF'deki öğrenci olayları nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup ve sansür kaygısı nedeniyle devletin kitap basmasına karşı olduğunu belirttiği yazıları gösterilebilir. Bu bağlamda, yazarın ilk baskısı 1938, ikinci baskısı 1946 yılında çıkan *Kurtuluştan Sonrakiler* adlı şiir antolojisi de önem kazanmaktadır. Çünkü Burian, bu antolojide döneminde adı korkuyla anılan Nâzım Hikmet'in 17 şiirine yer vermiştir.

Sonuç olarak, Orhan Burian'ın kültürel eleştirilerinde, hiçbir yargıyı sorgusuz kabul etmeyen, çözüm üretici, akılcı ve gerektiği zaman muhalif bir aydın tavrına sahip olduğu söylenebilir.

BÖLÜM II

DENEME YAZARI OLARAK ORHAN BURİAN

Tezin bu bölümünde, Türk edebiyatında denemeye ilişkin tanımlama sorunları irdelenerek Türkiye’de denemenin alımlanışına ilişkin bir tartışma yürütülecek ve Orhan Burian’ın deneme yazarı kimliği incelenecektir.

Türk edebiyatında “deneme” ve “deneme yazarlığı” terimlerinde bir tanımlanma sorunu göze çarpmaktadır. Nitekim Cemal Süreya, Türk edebiyatında denemenin tanımlanamayan ya da tanımlanması zor bir tür olduğunu ironik bir şekilde şöyle dile getirmiştir: “Denemenin tanımı, biraz da asliye mahkemelerinin tanımına benziyor [...] Hukuk Usulü yasalarında, bu mahkemeler, ‘*öbürlerinin görevlerinin dışında kalan işlerle uğraşır*’ diye tanımlanmaktadır” (alıntılayan Kökden 111).

Bu tanımlanamama sorunu, edebiyatımızda söz sahibi olan yazarların “deneme”ye ilişkin görüşleriyle kolayca kanıtlanabilir. Örneğin Füsun Akatlı, internetteki “Deneme Kaynakçası” adlı sitede alıntılanan *Acıyla, Sevgiyle, Kahramanca* adlı kitabında denemeye ilişkin görüşlerini şöyle dile getirir:

Deneme yazarlığının nemene bir yazarlık olduğu bir türlü aydınlanamıyor. Nasıl aydınlansın ki, neredeyse deneme yazarı sayısınca, hatta deneme yazısı sayısınca deneme çeşidi var. Kalem oynatmalar deneme, ‘ruh durumlarına’, yaşantılara ilişkin programsız yazılar deneme, iri iri savları olmayan ama ağırbaşlı kuramlar geliştirmekten de geri durmayan düşünce

ürünleri deneme, kimi anlatılar, şiire göz kırpan, utangaçlığı
üzerinden atamamış kimi torlak yazı parçacıkları deneme.

(“Deneme Kaynakçası”)

Nermi Uygur, deneme üzerine yazdığı *Denemeli Denemesiz* adlı
yapıtında yer alan “Tanımlama Tutarağı” başlıklı yazısında, denemeye ilişkin
olarak şu yorumları yapar:

Tedirginlik de doğursa, yorgunluk da verse, çocuksu da sayılsa,
delilik diye de damgalansa işte bu doğrultularda *özümün özüyle*
konusmasıdır deneme. (37)

[....]

Herkesin dini var. Benim dinim: deneme [....] Çekişmeler içerse
de, bu—dünyayla sevişmedir deneme. (39)

Enis Batur ise, *E/Babil Yazıları*’nda denemeyle ilgili görüşlerini şu
sözlerle dile getirir:

Deneme, denemek fiilinden durarak düşünülebilir mi, ben
düşünemiyorum. Bir ‘konu’yu deniyorum tabii. Öte yandan o
konuyu bu ‘dil’ ile, yataklık eden şu ‘üslup’la deniyorum.

Deneme, denemenin içinde, deneyenin ve denenenin içinde.

Bir kıvılcımdan yola çıkıyor belki, ama bu kıvılcıma yeniden
kavuşmak için. Biçimini arıyor hemen. (“Deneme Kaynakçası”)

İstenirse sayısı daha da arttırılabilecek bu örneklerin, “tanımlama”
bağlamında Türk edebiyatında denemenin bir tür olarak sınırlarının
belirsizliğini gösterdiği söylenebilir. Nitekim, Mustafa Şerif Onaran da bu
durumu “[D]eneme, daha sınırları çizilebilmiş bir tür değildir (122); [Öyleyse]
[d]enemenin sınırsızlığı değil, deneme sınırlarının geçirgenliği üzerine

düşünmeliyiz. Denemenin sınırları derken, denemeyle başka edebiyat alanlarının örtüşmesini anlamalıyız” (123) sözleriyle dile getirir. Onaran’ın bu sözleri ışığında, Türk edebiyatında denemenin türler arası bir “almaşıklık”ın ifadesi olarak alımlandığı söylenebilir. Bu bağlamda, Nurdan Gürbilek’in *Ev Ödevi* adlı kitabının “Giriş” bölümündeki şu sözler, bugünkü Türkçe denemenin genel niteliğini göstermesi açısından önem kazanmaktadır:

Bu yazıların eleştiri mi inceleme mi deneme mi olduğu sorusunu ben de kendime sordum. Şunu söyleyebilirim: Bu yazıların konusu bir deneyim olarak, bir biçimsel yaşantı olarak edebiyat. Tabii bu, edebiyatın kendi terimleriyle, kendi tarihiyle incelemeyi, orada biçimin nasıl bir hayat sürdürdüğünü anlamayı içeriyor. Ama aynı zamanda biçimin ardında kımıldayan içeriğe bakmayı, yani edebiyatın içinden geçerek başka şeyler düşünmeyi, orada yaşanan deney sayesinde başka alanları yoklamayı da içeriyor. Bu yazıları denemeye daha yakın kılan da bu sanırım. (7-8)

Yazarların denemeye ilişkin görüşlerden yapılan bu alıntılarda dikkat çekici olan, deneme üzerine yazılan yazılarda genellikle “üslûplu” bir söyleyişin bulunmasıdır. Bu durumun denemenin özünü yansıtan bir özellik olduğu düşünülebilir.

Türk edebiyatında denemeye ilişkin bu tanımlanamama sorunu, beraberinde denemenin bir edebiyat türü olup olmadığı sorusunu da getirmiştir? Mehmet Can Doğan, Türkiye’de Deneme ve Eleştiri Sempozyumu’nda sunduğu “Sosyal Bilimler ve Denemenin Etkileme-Etkilenme Alanları” başlıklı bildirisinde, denemeye ilişkin olarak şu

düşündürücü soruları sorar: “Deneme, kendine özgü bir *form* mudur yoksa düşünce aktaran bir *yazma tarzı* mıdır ve edebî ürün olmak bakımından içeriği işaret eden *tür* ayrımı içinde mi değerlendirilmelidir[?]” (142). Mehmet Can Doğan, bu soruya “biçim”i vurgulayarak “deneme, yaşantıyı öne çıkaran bir yazı formudur” (144) yanıtını verir.

Mehmet Can Doğan gibi Murat Belge de denemenin bir tür olarak tanımlanmaması gerektiğini savunur ve bu düşüncesini “Deneme” başlıklı yazısında şu sözlerle dile getirir:

Bence deneme bir edebiyat türü olarak değil bir *söylem biçimi* olarak tanımlanmalı (bir ‘discourse’ olarak). ‘Bilimsel’ bir *söylem*, ‘felsefi’ bir *söylem* gibi, deneme dediğimiz bir söylem de var ve yapısı, biçimi, öbür söylem biçimleri gibi ele aldığı gerçekliğin niteliği tarafından belirleniyor. Şu halde, denemeyi tanımlamak için, bu gerçekliğin niteliğini araştırmamız, açıklamamız gerek. (24)

Belge’ye göre “Deneme, her türlü gerçekliği, en dışsal gerçekliği bile, içsel değer perspektifi içinde ele alan bir yazı türüdür” ve “bu gerçekliğin kişi açısından temsil ettiği *değere* yönelir son kertede” (24).

Peki henüz genel kabul görmüş bir tanımı olmayan bu edebî türü Orhan Burian nasıl alımlamıştır?

Orhan Burian, bundan 67 yıl önce, henüz 22 yaşındayken, bilimsel ve nesnel bir üslûpla kaleme aldığı ve *Yücel* dergisinde yayımlanan “Essay Hakkında” başlıklı yazısında deneme türüne ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Burian, yazısında o yıllarda deneme türünün bir “adlandırma” sorunu olduğu saptamasını yapmış ve bunu şu sözlerle dile getirmiştir.

Essay bizim de, bilhassa bu asır edebiyatımızın adsız yapıcılarındandır. Bir çok yazarlarımızın bu nevide, batılı yoldaşlarınıninkilerle boy ölçüşebilecek yazıları vardır [...] Fakat bunlar “Nesir” gibi müphem bir adla, öteki edebî nevilere verilen itibardan mahrum ortada duruyorlar. *Ahmet Haşim* bunun en meydanda olan bir örneğidir. Herhangi bir dilde onun nesir parçaları son derece güzel birer *essay* olurdu. Nitekim o da bunları birer *essay* olarak yazmıştı. Kitaplarından birine “Bize Göre” adını verişî *essay* edebî nevinin edebiyatımızda neden adsız, saygısız kaldığını acı acı söylemiyor mu? (“*Essay* Hakkında” 143)

Denemenin bir edebiyat türü olarak adsız kalmasından yakınan Burian, yazısının 1 numaralı dipnotunda, başlıkta neden “*Essay*” sözcüğünü kullandığına ilişkin bir açıklama yapma gereği duymuştur: “İngilizce denemek mastarından gelen bu kelimeye karşılık olarak ‘deneç’ten ayrı, ve meselâ ‘dengi’ gibi, bir kelimenin kullanılması doğru olur sanıyorum” (142). Yazarın bu değerlendirmesinden de anlaşılacağı gibi o yıllarda “deneme”, henüz bir tür adı olarak yerleşmemiştir. Nitekim Vedat Günyol da kendisiyle yaptığımız söyleşide o yıllarda “deneme” sözcüğünün bir tür adı olarak Türkçede bulunmadığını belirtmiştir (Günyol, Kişisel Görüşme). Burian, 2 numaralı dipnotta açıklamasına şu sözlerle devam eder: “Fransızlar [...] *essay*’in kendi memleketlerinde doğmakla beraber edebiyattaki yerini İngiltere’ye borçlu olduğunu bilirler; bunun için sade bu nevi yazı yazan anlamına gelen *essayiste* kelimesini onlar da İngilizceden almışlardır” (142).

Orhan Burian'a göre deneme, gerek konu bakımından, gerekse biçim bakımından belli bir kalıba sıkışmadığı için bütün yazı türlerinden daha özgür ve amacına daha kolay ulaşan bir yazı türü olmuştur (142). Burian, denemenin en serbest edebî tür olduğunu savlar ve bu savını şu sözlerle destekler: “Essay yazı nevelerinin en serbestidir; çünkü[ü] özü, düşünme d[e]ğil konuşmadır. Konuşma, hakikî veya hayalî, her mevzu üzerine olabilir; fakat varılan nokta birdir: konuşanın karakterini anlatır“ (142). Nitekim Hilmi Yavuz da kendisiyle yapılan bir söyleşide “denemenin, yazarın düşünsel otoportresi olduğu[nu]” belirtmiştir (Yavuz, “Söyleşi” 31).

Orhan Burian'a göre deneme, üslûbun amaç olduğu tek yazı türüdür (“Essay Hakkında” 143). Yazar, bu sözleriyle denemeye değerini veren en önemli ögenin “üslûp” olduğunu imlemektedir. Üslûp, geçmişte olduğu gibi günümüzde de deneme türünün ayırt edici bir özelliğidir. Günümüz yazarlarından Feridun Andaç, denemede üslûbun önemini “Deneme biçimsel yanı ön planda olan bir yazı uğraşısıdır. Herşey denemenin konusu olabilir, ama biçemi yakalamak o ‘herşey’den daha da önemlidir” (“Sözün ve Yazının...”) sözleriyle dile getirir. Mehmet Can Doğan ise, denemede üslûbun işlevini “Deneme, bir üslûp yazısıdır ve yazarıyla tanımlanır / yazarını tanımlar“ (“Sosyal Bilimler ve...” 144) sözleriyle vurgular. Bu bağlamda, üslûbun deneme türünü belirleyen bir öge olduğu sonucuna varılabilir.

Akşit Göktürk, Francis Bacon'dan çevirdiği *Denemeler*'e yazdığı “Giriş”te, Bacon ile Montaigne'in üslûplarını ve deneme yazarlıklarını karşılaştırır ve şu saptamaları yapar:

Bacon ile Montaigne'in denemeciliği arasında önemli bir ayrım vardır. Bacon'ın denemelerindeki anlatımda, Montaigne'in kendine-dönük, görünüşte gelişigüzel, söyleşici sesinden çok, kişisel olmayan, özlü, betimci, nesnel bir ses göze çarpar. Bacon'un çabası Montaigne gibi kendi benliğini anlatmak değil, değişik alanlardan edinmiş olduğu gözlemlerle deneylere dayanarak insanoğlunun yaşamına uygulanabilecek, ona yararlı olacak bir bilgelik ortaya koymaktır. Bu bakımdan Bacon ile Montaigne arasında benzerlik aramak boşuna bir iştir. (19)

Göktürk'ün yaptığı bu ayrıma benzer bir ayrımı, Murat Belge de "Sosyalist 'Deneme' Yazmak" başlıklı yazısında dile getirir: "Bacon, Montaigne'e oranla çok daha *bilimsel*'dir. O, söz konusu yeni hayatın fikrî düzeyde haklı gösterilmesi ve olumlanması görevini omuzlamış gibidir. Montaigne'de ise önemli olan *bireydir*" (17).

Murat Belge'nin ve Akşit Göktürk'ün bu saptamaları ışığında, denemenin temelde iki ana kolda filizlendiği söylenebilir: "Bacon tarzı nesnel deneme" ve "Montaigne tarzı öznel deneme". Burada dikkat çekici olan, Orhan Burian'ın da aynı saptamayı yapmış olmasıdır. Burian'a göre deneme, her ne kadar Fransa'da doğan bir tür olsa da, asıl geliştiği ve edebî değerini kazandığı yer İngiltere'dir ("Essay Hakkında" 143). Burian, denemenin iki ana kolda geliştiğini şu sözlerle dile getirir: "*Bacon*'ın 1597'de basılan *essay*'leriyle bina kurulmuş demek oluyordu. Fakat *Bacon* ve onun yolunda gidenler yazılarında daima şahsiyetlerini silm[e]ye, ilmî olm[a]ya çalışmışlardır; ana cereyan *Montaigne*'in 1603'te yapılan tercümelemleri yolunda gitmiştir" (143).

Öyleyse Orhan Burian'ın denemelerini, Francis Bacon tarzında mı, yoksa Montaigne tarzında mı yazdığı ve Burian'ın denemelerini, çağdaşı olan deneme yazarlarından ayıran özelliklerin neler olduğu sorulabilir?

Orhan Burian'ın denemelerinin nesnel bir üslûpla yazıldığı için Bacon tarzında olduğu söylenebilir. Burian'ın eleştiri yazılarında olduğu gibi, denemelerinde de eleştirel ve sorgulayıcı bir düşünüş egemendir. Bu olgu, Burian'ın denemelerinin eleştiri yazılarıyla karıştırılması gibi bir alımlama sorununa neden olmuş ve örneğin Memet Fuat tarafından “eleştirel deneme” olarak adlandırılmıştır (“Artık Söyleşi Yazılmayacak mı?” 161). Oysa, “eleştirel deneme”de Montaigne tarzı denemede olduğu gibi kişisel ve öznel bir üslûp egemendir ve “eleştirel deneme” terimi, eleştirinin “sorgulayıcılığı”nı, denemenin ise “yazara özel üslûbu”nu kapsamaktadır. Ancak Burian'ın eleştirilerinde olduğu gibi, denemelerinde de kişisel ve öznel bir söylem olduğu söylenemez. Bu noktada belirtilmesi gereken, Burian'ın deneme ve eleştirilerinde aynı üslûbu kullanması nedeniyle bu türlerde verdiği ürünlerin sayısal bir dökümünü yapmanın zor olduğudur. Peki Orhan Burian'ın nesnellik anlayışı, hangi öğeleri kapsamakta, hangi öğeleri dışarıda bırakmaktadır?

Orhan Burian'ın sahip olduğu nesnel üslûp, gerek denemelerine gerekse eleştirilerine, kendi kişiselliğini anlatımın dışında tutması biçiminde yansır. Burian, denemelerinde “ben söylemi”ni oldukça ender kullanır. Bu bağlamda, Orhan Burian'ın, Murat Belge'nin deyişiyle “yazma pratiği”nde öznesi olmayan bir *söylem* geliştirmeye çalıştı[ğı]” söylenebilir (“Önsöz” 11). Burian, eleştiri yazılarında olduğu gibi denemelerinde de imgesel ya da metaforik bir söylem geliştirmek yerine, kavramlardan hareket ederek

mantıksal çıkarımlarda bulunur ve eleştirel, bilimsel bir söylem kullanır. Yazar, ele aldığı konulara tek taraflı bakmayıp konunun hem olumlu hem de olumsuz yönlerini irdeler. Burian'ın denemeleri bu özellikleriyle de Bacon'ın denemeleriyle benzerlik gösterir. Nitekim, Akşit Göktürk de Bacon'ın denemeleri için “[Bazı] konularda olumlu yönleri de olumsuz yönleri de belirten görüşler sıralar” (22) saptamasını yapmıştır. Öte yandan, Burian'ın Bacon tarzı deneme yazmasında Bacon'ın denemelerinden çeviriler yapmasının da etkili olduğu düşünülebilir.

Eleştirel düşünceyle ve nesnel bir üslûpla yazılmışsa da, Orhan Burian'ın denemeleri, bazı noktalarda eleştiri yazılarından ayrılır. Burian'ın denemelerindeki en belirgin öge, ele alınan konunun kişisel bir deneyim ve gözlem sonucu olarak yazıya aktarılmasıdır. Örneğin yazar, “Bizde Yolculuk” başlıklı denemesinde Türkiye’de yolculuğun nasıl alımlandığını, kişisel gözlemlerine ve deneyimlerine dayanarak olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte dile getirir.

Tuncer Uçarol da Orhan Burian'ın nesnel bir üslûba sahip olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Orhan Burian'ın [*Denemeler Eleştiriler*] kitabındaki hemen tüm yazılarında **ne bir bencillik görüntüsü, ne iç dökme, ne yakınma** vardır [...] [Yazılarında] kişiselliği hiç görünmez! Duygularına satır aralarında bile rastlayamayız! Bu kitabı on bir gün[de] yavaş yavaş okudum, bir sürü not aldım. Bilgilerim taptaze. Şimdi sokağa çıksam, Burian'la bir köşede karşılaştık, şunu sever bunu sevmez, kişisel düşünlükleri şudur diye de aklımdan hiçbir şey geçmez. (3)

Yazarın denemelerinin konu bakımından çeşitlilik göstermesine karşın, “Bencillik Hastalığımız”, “Değişiş Üzerine”, “Sinema Üzerine” gibi başlıklarla ele aldığı konularda, çoğunlukla güncel ve toplumsal olgular üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Ayrıca *Ufuklar* için yazdığı bazı “Başşöz” yazıları ve “Günlük”ten başlığıyla yayımlanan bazı yazıları da “deneme” olarak nitelendirilebilir.

Burian’ın eleştirileri, denemelerinden “sorularla ilerleme” özelliğiyle ayrılır. Oysa Burian, denemelerinde daha çok gözlemlerini dile getirmiş, Akşit Göktürk’ün Bacon için söylediği sözlerle “[yaşam] üstüne birtakım gerçekleri gösterme”yi (20) amaçlamıştır. Bu açıdan bakınca, Burian’ın denemelerinde Nermi Uygur’un deyişiyile “*İnsan açısında* kesişen önemli kültür kaygıları”nı konu edindiği söylenebilir (“Tarihsel Konumuyla Deneme” 214). Bu bağlamda Burian’ın deneme yazarlığının onun kültür eleştirmenliğinin bir uzantısı olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak, Orhan Burian’ın denemelerini Bacon tarzında yazdığı ve eleştiri yazılarında olduğu gibi denemelerinde de nesnel ve bilimsel bir üslûp kullandığı söylenebilir.

BÖLÜM III

ORHAN BURIAN'IN ELEŞTİRİ ANLAYIŞI

Tezin bu bölümü, “Türk Edebiyatında Bir Alımlama Sorunu: Deneme mi Eleştiri mi?” ve “Nesnel Eleştirinin Ufuklarında Orhan Burian” başlıklı iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bölümde Türk edebiyatında eleştirinin alımlanışına ilişkin sorunlar irdelenecek, ikinci alt bölümde ise Türkiye’de edebiyat eleştirisinin gelişiminde Orhan Burian’ın yeri saptanmaya çalışılacaktır. İkinci alt bölüm, “Orhan Burian’ın Eleştiri Yazılarında Üslûp Özellikleri” ve “Ataç ile Burian’ın Üslûpları” başlıklı bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümlerde, Orhan Burian’ı çağdaşı eleştirmenlerden ayıran eleştiri anlayışı ve yazılarında sergilediği nesnel üslûp özellikleri tartışılacaktır.

A. Türk Edebiyatında Bir Alımlama Sorunu: Deneme mi Eleştiri mi?

Türk edebiyatında deneme ve eleştiri, üzerinde en fazla yorum yapılan ve tartışılan edebî türlerdendir. Bunun temelinde, deneme ve eleştirinin diğer türlere kıyasla yazarının kimliğini daha fazla ön plâna çıkarmasının ve bu türlerin zor tanımlanabilir olmasının yattığı söylenebilir. Nitekim edebiyatımızda bugüne dek “deneme nedir?” ve “eleştiri nedir?” başlığıyla yayımlanmış yazıların bir dökümü yapılacak olsa çok büyük bir sayıyla karşılaşılabilecektir. Türkiye’de deneme ve eleştiri çoğunlukla birbirlerine yakın iki tür olarak düşünülmüştür. Süha Oğuzertem, katıldığı Türkiye’de Deneme

ve Eleştiri Sempozyumu'nun başlığından hareketle, "Bu başlık bizi yadırgatmıyor çünkü yirminci yüzyılda oluşan, yaygınlık kazanan ve yerleşen bir gelenek bu. Eleştiri ile deneme çoğu kez evli muamelesi görürler" ("Akademik Eleştirinin Sorunları..." 71) demektedir. Türkiye'de deneme ve eleştirinin yaygınlık ve yerleşiklik kazandığı 20. yüzyıl boyunca, değerlendirci yaklaşımla yazılmış denemeler ve nesnel olmayan eleştiriler, bu iki türü birbirine yaklaştıran metinler olmuşlardır. Deneme, eleştiri ve incelemenin çoğu kez iç içe oluşu, eleştirel denemelerin ya da "ben" söylemlili denemesel eleştirilerin edebiyatımızda son derece yaygın oluşunda da gözlemlenmektedir. Deneme ve eleştiri yazarlığının tanımlanmasındaki belirsizlik, bu türlerin Türk edebiyatına tam olarak hangi yazarla, ne zaman girdiği ve gelişim evrelerinin neler olduğu konularındaki soruların da yeterince netliğe kavuşamaması sorununu beraberinde getirmiştir. Bu sorun, edebiyat tarihimize, deneme ve eleştirinin ayrı ayrı değil, birlikte ele alınan iki edebî tür olması biçiminde yansımıştır.

Türk edebiyatında deneme ve eleştirinin birbirlerini tamamlayan türler olarak alımlanması, günümüzde kendini yapıt adlarında bile göstermektedir. Yalnızca deneme veya eleştiri türlerine dahil edilemeyen ya da her iki edebî türe ait özelliklerle işlenmiş metinler, ya "Deneme ve Eleştiriler" veya "Eleştirel Denemeler" gibi türsel ayırım sorumluluğunun okura yüklendiği muğlak adlarla kitaplaştırılmıştır. Bu adlarla kitaplaşan yapıtlara örnek olarak Sabahattin Eyuboğlu'nun *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, Özdemir İnce'nin *Şiir ve Gerçeklik: Eleştirel Denemeler* ve Oğuz Demiralp'in *Kutup Noktası: Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Eleştirel Deneme* başlıklı kitapları gösterilebilir. Aynı soruna Yıldız Ecevit de "Türk Edebiyat Eleştirisi: Bir

Sistemleştirme Denemesi” başlıklı makalesinde şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“Günümüzde ‘eleştirel deneme’ tanımında kurumsallaşan Türk edebiyat eleştirisinin bu ana yönelimi, eleştiri kitaplarının alt başlıklarında yaratıcı sözcük bireşimlerine dönüşür; M. Sadık Arslankara’da ‘Denemeleştirir’, Mehmet H. Doğan’da ise ‘denem/e/leştirir’ olur” (98-99). Nitekim bazı yarışmalarda ödüllerin, öykü, roman, şiir türlerindeki yapıtlara ayrı ayrı verilirken, deneme ve eleştiri dallarında toplu olarak verilmesi düşündürücüdür. Bu duruma örnek olarak, Berna Moran’ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı eleştiri yazılarından oluşan çalışmasıyla Yazarlar Birliği’nin “deneme-tenkit” dalında verdiği ödülü alması gösterilebilir.

Türkiye’de deneme ve eleştirinin çoğu kez içiçe türlermiş gibi algılanmasının bir başka kanıtı da, öznellik-nesnellik tartışması çerçevesinde deneme türünün eleştiriden önce çıktığı (Mert 793) ya da eleştirinin deneme içinden çıkarak onun bir uzantısı olduğu (Andaç, “Türkiye Yazınında Eleştiri...” 23) yolunda akla yakın, ancak bilimsel doğruluğu henüz kanıtlanmamış, muğlak görüşlerin bulunmasıdır. Bu düşünceler doğrultusunda yürütülen tartışmalara eklenilebilecek diğer bir tartışma da deneme, eleştiri ve inceleme arasındaki ilişkiyi sorgulayan görüşlerden oluşmaktadır. Süha Oğuzertem, Türkiye’de Deneme ve Eleştiri Sempozyumu’nda sunduğu “Akademik Eleştirinin Sorunları (Eleştiri ile İncelemeyi Evlendirmek Üzerine)” başlıklı konuşmasında “Türkiye’de ‘eleştiri’ türünü ‘deneme’ türüne yakın, ‘inceleme’ türüne ise uzak sayıyoruz” (71) sözleriyle dikkat çekmiş ve bu düşüncesini desteklemek için de Memet Fuat’ın eleştiri ve inceleme arasında kurduğu bağı göstermiştir. Peki Memet Fuat’ın bu konudaki görüşü nedir?

Memet Fuat, ilk kez 26 Haziran 1993 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan “Artık Söyleşi Yazılmayacak mı?” başlıklı yazısında, Türkiye’deki edebiyat eleştirisinin türsel evriminin “söyleşi türünden incelemeye doğru” (61) olduğunu belirtir. Ancak Memet Fuat yazısında, “inceleme” türünü şu sözlerle olumsuzlar: “[Y]aptığınız güzel işler için övgü [...] alamıyorsunuz. İncelemeciler sizi konu olarak seçmiş olmalarının ötesinde bir mutluluk vermeyi gereksiz buluyorlar. Neyse ki bütün incelemeler öylesine duyarsız bilimsel yaklaşımlarla yazılmıyor” (162). Memet Fuat’ın incelemeyi olumsuzlayan bu tavrına, Yıldız Ecevit de “Türk Edebiyat Eleştirisi: Bir Sistemleştirme Denemesi” başlıklı yazısında dikkat çeker. Ecevit’in aktardığına göre Memet Fuat, Nurullah Ataç’ın edebiyat incelemelerine “tenezzül etmeyeceğini” (alıntılayan Ecevit 100) düşünür. Yıldız Ecevit’in yaptığı alıntıya göre, Memet Fuat sözlerine şöyle devam eder: “[İ]nceleme eleştirinin sanata en uzak türüdür. Ataç bir yazı ustasıydı (...) yöntemi öğrendi mi herkes inceleme yapar. Ama herkes deneme yazamaz” (Ecevit 100). Bu sözlerden Memet Fuat’ın denemeyi “eleştirinin bir türü” olarak algıladığı sonucuna varılabilir. Nitekim Memet Fuat’ın “Edebiyat Eleştirisi” başlıklı yazısındaki “Deneme, değerlendirme, tanıtma, tartışma türünde eleştiri yazıları yazarlar” (96) sözleriyle başlayan cümlesi de varılan bu sonucu destekler niteliktedir.

Türk edebiyatında deneme-eleştiri-inceleme dolayımında yürütülen bu tartışmaların, temelde “eleştiriye yüklenen anlam”la ilgili olduğu söylenebilir. Bu noktada, şu sorular sorulabilir: Orhan Burian döneminde edebiyat eleştirisine nasıl bir anlam yüklenmiştir ve bu dönemdeki eleştiri anlayışının genel nitelikleri nelerdir?

1940'lı ve 1950'li yıllar, edebiyatımızda deneme ve eleştiride önemli gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Eleştirinin başlı başına bir tür olamadığı 1930'lu yıllardan sonra, Feridun Andaç'ın deyişiyle "eleştiri ve denemede önemli bir açılım yaşanır" ("Denemenin ve Eleştirinin Yüzyılı"). Bu açılımda dönemin edebî koşullarının ve özellikle yayın hayatındaki canlılığın önemli bir payı vardır. Erdal Doğan'ın *Edebiyatımızda Dergiler* adlı çalışmasında belirttiğine göre, Cumhuriyet'in ilk yıllarında dergilerdeki sayısal azalmanın tersine, 1940'lı ve 1950'li yıllarda edebiyat dergiciliğinde önemli bir artış gözlemlenir (10). Doğan'ın aktardığına göre, 1940'lı ve 1950'li yıllar, edebiyat dergiciliğinde hümanizmin ve toplumcu gerçekçiliğin işlendiği yıllardır. (10). Nitekim Vedat Günyol da *Sanat ve Edebiyat Dergileri* adlı çalışmasında, bu dönemde edebiyat dergiciliğinde hümanist bir atılım olduğundan söz eder (44). Günyol'un aktardığına göre, 1940'larda *İnsan* dergisiyle başlayıp *Yücel* dergisiyle pekiştirilen bu atılım, Hasan Âli Yücel'in zamanında yayımlanmaya başlayan *Tercüme Mecmuası* ile önemli bir ivme kazanmıştır (44). Bu dönemde *Hisar*, *Mavi*, *Türk Dili*, *Yeditepe* gibi yeni edebiyat dergileri çıkar. Bu dergilerden biri de Orhan Burian'ın kurucusu olduğu *Ufuklar*'dır.

Edebiyat tarihlerinde ve çoğu araştırma yazısında, Orhan Burian'ın ürün verdiği 1936-1952 yılları arasındaki dönemde eleştirinin genel niteliğinin "izlenimci" ve "öznel" olduğu belirtilmiştir. Bu yıllarda eleştirinin, daha çok "övme" anlamı yüklendiği ve nesnellikten uzak bir anlayışla üretildiği söylenebilir. Asım Bezirci'nin aktardığına göre Oktay Akbal, 1940 kuşağının eleştirmene duyduğu özlemi şu sözlerle dile getirmektedir: "Olacak şey miydi? Şair vardı, öykücü vardı, romancı da yetişmek üzereydi, ama

eleştirici... O yoktu işte! Oysa yapıtlarımızı kim tanıtacaktı, kim övecekti, kim geniş yığınlara duyuracaktı?” (Bezirci 120). Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, Orhan Burian’ın döneminde edebiyat eleştirisine “metni” değil, “kişi”yi, yani yazarı ön plâna çıkaran bir anlam yüklenmiştir. Dolayısıyla 1940’lı yıllardaki edebiyat eleştirisi, “inceleme”yi genel olarak olanaksız kılmıştır. Kişiyi ön plâna çıkaran bu eleştiri anlayışında, “eleştirilen”in kimliği kadar “eleştiren”in kimliği de önemlidir. Nitekim günümüz şair ve yazarlarından Hilmi Yavuz’un Türkiye’de Deneme ve Eleştiri Sempozyumu’nda yaptığı “Sunuş Konuşması”ndaki şu sözler, “eleştiren”in kimliğine verilen önemi kanıtlar niteliktedir:

Bir öne çıkma söz konusu olduysa eğer, bu, türün kendisinin değil, eleştirmenin [...] kimliğinden dolayıdır [...] Gençlik yıllarımızda yayımladığımız bir şiire, bir sonraki ay, *Türk Dili* dergisindeki “Dergilerde” bölümünde Nurullah Ataç’ın değinip değinmeyeceğini heyecanla beklediğimizi anımsıyorum. Bu, eleştiriden çok, eleştirmenin kendisine verdiğimiz değeri gösteriyordu [...] Belki de genel olarak, eleştirinin etkisini eleştirmenin kimliği belirliyor. (13)

Orhan Burian’ın ürün verdiği yıllardaki edebiyat eleştirisinin genel niteliklerini, Yıldız Ecevit, “Türk Edebiyat Eleştirisi: Bir Sistemleştirme Denemesi” başlıklı yazısında şöyle dile getirir:

Cumhuriyet dönemi edebiyatı otuzlu yıllardan sonra olgun örneklerini vermeye başlar. Roman ve öykünün yerleşmeye başlaması ve şiirdeki atılımlar, bu yeni edebiyat ürünlerini topluma tanıtmayı amaçlayan daha çok sayıda eleştiri yazarının

da ortaya çıkmasına neden olur. Çoğu 'deneme' yazarı olan bu eleştirmenler, Türk edebiyat eleştirisinde başlangıçtan yakın zamana değin egemenliğini sürdüren bir eleştiri türünün taşıyıcısıdır; 'izlenimci / deneme' türü eleştiridir bu. (95-96).

Yıldız Ecevit, bu "izlenimci / deneme" türü eleştirinin 1960'lı yıllara kadar etkin olduğunu belirterek sözlerine şöyle devam eder: "[G]enelde belirli bir yöntemin kullanılmadığı, terminolojik eksikliği olan, çoğunlukla öznel beğeni ya da yergi sözcükleri içeren ve eleştirmenin 'Ben'ini ön plana çıkaran yazıların ağırlıkta olduğu bir eleştiri ortamı yaşanır Türkiye'de" (96). Ecevit, genel çerçeveyi çizdikten sonra bu tür eleştirinin önde gelen adları içinde Orhan Burian'ı da sayar. Bu noktada, Süha Oğuzertem'in *Varlık* dergisinin "Günümüzde Roman Eleştirisi" başlıklı soruşturmasına verdiği yanıtta şu sözler önem kazanır: "[Y]azarların ve metinlerin dönemlerine, akımlarına, görünüşteki ideolojik konumlarına havale edilmesi, bu yolla nesnenin anlaşıldığı ve açıklandığı yanılsamasının sürmesi, edebiyat eleştirisince görmezden gelinemez" (10). Bu alıntıyı, Yıldız Ecevit'in saptamaları ve Orhan Burian'ın eleştirmenliği bağlamında önemli kılan, Ecevit'in Orhan Burian'ı, içinde bulunduğu dönemin eleştiri anlayışına göre konumlandırması ve Burian'ın izlenimci bir eleştirmen olduğu yolundaki yanlış değerlendirmesidir. Burian'ın eleştirmenliği konusundaki bu yanlış değerlendirmeyi sadece Yıldız Ecevit yapmamıştır. Birçok araştırmacı ya da yazarın da benzer değerlendirmeler yaptığı, bazılarının ise Burian'ı bir eleştirmen olarak saymadığı görülmektedir.

B. Nesnel Eleştirinin Ufuklarında Orhan Burian

Orhan Burian, birçok yazarın eleştirilerini, metne odaklanmadan, doğrudan metnin yazarını övme ya da yerme amacıyla yazdığı bir dönemin yazarıdır. Bu yazarların eleştiriye “deneme” tahtasına çevirdiği bir edebiyat ortamında Burian, nesnel eleştiri anlayışıyla özel bir konuma sahip olmuştur. Nitekim Talât Sait Halman da Ölümünün 50. Yıldönümünde Prof. Orhan Burian Sempozyumu’nda sunduğu açılış bildirisinde, Burian’ın eleştiri tarihimizdeki bu özel konumunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Türk eleştirisinin sıg gözlemcilikle gafil retorik ve hırçın çekişmeler arasında gidip geldiği kısır dönemde, 1930’lardan 1950’li yıllara, bir küçük bahçe vardı. Nurullah Ataç kendi çiçeklerini sulardı or[a]da. Öznel eleştirinin bahçesiydi o. Bir de rasyonel, nesnel, bilimsel eleştirinin müjdecisi Orhan Burian.
(Halman)

Peki Orhan Burian’ı çağdaşı yazarlardan farklı kılan bu bilimsel ve nesnel eleştiri anlayışının özellikleri nelerdir? Bu sorunun yanıtlanabilmesi için önce onun tutarlı bir eleştirmen olup olmadığını sorgulamak gerekiyor. Bir eleştirmenin tutarlı olup olmadığı ise ancak onun eleştiriye ilişkin görüşleriyle, bu görüşleri uygulamaya koyuş tarzının örtüşüp örtüşmemesiyle belirlenebilir. Bu açıdan bakınca, Orhan Burian’ın tutarlı bir eleştirmen olduğu söylenebilir. Bu yargının kanıtlanabilmesi için önce yazarın eleştiriye ilişkin görüşleri sunulacak, ardından da bu görüşleri işleyiş tarzı ortaya konacaktır.

Orhan Burian, bir edebî tür olarak eleştirinin ne olduğuna ve “eleştirmen” denen kişinin niteliklerinin neler olması gerektiğine ilişkin düşüncelerini, eleştiriye ilişkin bir üst dil kurarak, yani eleştiriye “eleştiri” açısından bakarak, ilk olarak Cambridge’de öğrenciyken İngiltere’den gönderdiği ve 1936 yılında *Yücel* dergisinde yayımlanan “Edebî Eser ve Edebî Tenkit Hakkında” başlıklı yazısında şöyle dile getirir:

Şairde aranacak nasıl ‘duymak ve duyurmak’ gibi iki taraflı bir kuvvetse, münekkitten de beklenecek öylece ‘görmek ve göstermek’ gibi iki taraflı bir bilgidir [...] Eleştirmen kendini granitten yontacak kuvvette olmalıdır; çünkü o çalıştığı nisbette ve çalıştığı müddetçe münekkittir. İyi tenkit, gereken gayreti gösterecek herkesin başarabileceği bir iştir; onun için de değil midir ki zaten iyi münekkit o kadar az! (61)

Yazarın henüz 22 yaşındayken yayımlanan bu yazısı, onun daha gençliğinden itibaren edebiyat eleştirisiyle yakından ilgilendiğini, bir tür olarak eleştiriye ne kadar önemsedığını ve eleştiriden neler beklediğini göstermektedir.

Orhan Burian’a göre, eleştirmen, her şeyden önce anlayışlı olmalı ve okuduğu yapıtın “niçin” ve “nasıl” yazıldığını araştırıp bulmaya çalışmalıdır (61). Yazar, bu cümlede geçen “anlayış” kelimesine, yazdığı bir dipnotla şu açıklamayı getirir: “Buradaki anlayış kelimesini ister ‘tolerance’ ister ‘sympathiser’ karşılığı alınız. Hepsi birdir; mesele münekkidin ‘beni beşer’ elverdiği kadar bitaraf kalabilmesidir [...] Anlayış, ancak bu şekilde, bitarafılığı da içine almakla tamam olur” (61). Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, Orhan Burian’a göre bir eleştirmenin en güçlü yanı, tarafsızlığı, yani nesnelliği

olmalıdır. Aynı yazıda Burian, iyi bir eleştirmenin niteliklerini önem sırasına göre şöyle sıralar:

İkinci derecede, münekkit edebî görgüsü geniş bir adam olmalıdır. Bunun çaresi de çok ve dikkatli okumaktır.

Münekkidin her okuyuşuna şu iki gayeyi esas tutması gerekir:

1) evvelki şair ve yazarları okuyuşundan edindiği 'mükemmel örnek'le o yeni eseri ölçmek; kusurunu, güzelliğini ortaya çıkarmak... 2) her yeni eserde bulduğu iyi hassaları 'mükemmel örnek'ine ekleyerek tenkit ölçüsünü *daha mükemmel* yapmak...

Söylem[e]ye lüzum yok ki bu 'örnek' bir tane değildir. (61)

Burian, iyi bir eleştirmenin üçüncü niteliğini "yapıcı" olmak olarak belirler:

Üçüncü derecede tenkit yıkıcı değil yapıcı olmalıdır. Çok zaman fark etmişizdir ki münekkitler kusurları sayıp dökmekle kalırlar. Onların nereden çıktıklarını ve nasıl yok edileceklerini araştırmazlar. Bu, o münekkidin işini benimsemiş ve alçak gönüllü olmadığını gösterir. Her edebî tenkidi yazdıran itke (saik), yeni ve bir evvelkinden daha iyi bir eserin yaratılmasına yardım arzusu olmalıdır. (61-62)

Yazar, iyi bir eleştirmenin sonuncu niteliğini ise, "açık ve anlaşılır bir dille yazabilmek" olarak belirler ve bunun eleştirmen için önemini şu sözlerle dile getirir: "Ancak bu hassadır ki onun yazısı için 'iyi tenkit', ve kendisi için 'iyi münekkit' dedirtecektir. Yoksa düzgün yolda yazılmamış bir tenkit boş bir emekten başka bir şey olamaz" (62). Orhan Burian'ın bu saptama ve

yorumlarının günümüz edebiyat eleştirisi için de geçerli olması, onun bu konudaki düşüncelerinin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Orhan Burian, 1938 yılında *Yücel* dergisinde yayımlanan “Edebiyatımızın Asıl Noksanı” başlıklı yazısında eleştiri türünün o yıllardaki yetersizliğine şu sözlerle dikkat çeker: “Türk basını ile alâkadar olan her kimse derhal onun, ıstırap verici bir noktasını fark edecektir: bu noksan (bundan önce çok tekrarlandığı ve bundan sonra da çok tekrarlanacak görüldüğü gibi) tenkittir” (257). Burian, eleştiri alanındaki eksikliği “Garbın birçok kitaplarını, pek çok dergi makalelerini dolduran bu çeşit yazıya uzaklığımız, kültürümüzün en tevil götürmez bir zayıflık alâmetini teşkil ediyor” (257) sözleriyle dile getirmiştir.

Orhan Burian’a göre eleştiri yazıları, sadece yeni çıkan yapıtlara ilişkin düşünce bildiren, onlara değer biçen yazılar değil, “herhangi bir edebî eser, herhangi bir sanatkâr, herhangi bir kıymet hükmü üzerine sistemli bir düşünme neticesi yazılmış tenkidî çeşitten yazılardır” (257). Burian, dönemindeki “eleştiri görünümlü” inceleme metinlerindeki “çalıntı” sorununa da dikkat çekerek şu gözlemi yapar: “[D]ergilerimizde Avrupa muharrirleri hakkında—nereden derleme oldukları bilinm[e]yeceği için rahatça kendimizindir diyebileceğimiz fikirlerle—tetkikler yazmaktayız. *Eclectique* bir felsefeye Türk tefekkürü süsünü vermekteyiz” (257).

Orhan Burian’ın eleştiri üzerine yazdıkları, onun tür bilincine sahip bir yazar olduğunu göstermektedir. Nitekim, dönemindeki birçok yazarın tersine, birer edebiyat terimi olarak deneme, eleştiri ve inceleme sözcüklerinin karşılıklarını bilir ve bu terimleri birbirine karıştırmaz. Burian, edebiyat eleştirisinin incelemeyi kapsayan bir tür olduğuna inanır ve döneminin bu

konudaki eksikliğine “daha ne bir şairimizi, ne bir nasirimizi, ne bir romancımızı... ilmî bir şekilde tetkik işine girişmişiz” (“Edebiyatımızın Asıl Noksanı” 257) sözleriyle dikkat çeker. Burian, metin incelemelerinin belli edebiyat akımlara göre, yani belli akımlara uydurularak yapılmaması gerektiğine inanır. Burian, “Sanatçı ve Sanatı” başlıklı yazısında bu düşüncesinin nedenlerini şöyle açıklar:

Bu tehlike iki yanlıdır. Okuyucu *özellik arayacağına benzerlik* arar [...] [S]anatçıyı sanatçı olarak yaşatan güzellikleri görmeye çalışacağına, o sanatçı hangi okula bağlı tanınıyorsa o okulun özelliklerini bulmaya çalışır ve bunu bulmakla yetinir. Aradaki kaybın büyüğü, noksan anlaşılan sanatçındır tabii. (29)

Orhan Burian, incelemenin belli bir edebiyat akımına göre yapılmasının okur açısından da zararlı olduğunu ise şu sözlerle dile getirir:

[İ]kinci bir zarar da okurdadır, onu noksan görüşlü yapar: Okur esere, sanatçıya, başlı başına bir değer biçmeyi unuttur; onu bir okul programına göre ölçmeye kalkar. Sanatçının, ayrı zamanlarda ayrı ruhsal ve toplumsal etkiler altında kalarak, mantık kurallarına uymayacak yolda davranabileceğini düşünemez olur. (29)

Burian, sanatçının sorumluluğunun yalnız sanatına ve kendi vicdanına karşı olduğunu düşünür; yazara ayrıca bir toplumsal sorumluluk yüklemeyi yersiz bulur ve bunun nedenini, sanatçının sorumluluğunda “kendi sanat ve ahlak ‘intuition’ları (sezgileri) kadar (hatta daha da çok), üyesi bulunduğu toplumun sanat ve ahlak görüşlerinin de payı ol[masına]” (30) bağlar. Bu bağlamda Burian, kendisinden sonra da edebiyatçıları uzun yıllar meşgul

eden “sanat sanat içindir” ve “sanat toplum içindir” tartışmalarını da gereksiz bulur ve bunu şu sözlerle dile getirir:

“Sanat sanat içindir” diyenlerle “sanat toplum içindir” diyenlerin çatışmasını çok gördük. Edebiyat okullarının bitmez tükenmez kavgaları [,] sonunda çoğu kez bu sözlerle özetlenebilir. Ama iki taraf da, kendilerini ilkelerine uymaya zorlamadıkça, daha doğrusu sanatın ilk ve biricik yasası olan içtenliklerine bağlı kaldıkça, eserleri dünya sanatına da, memleket sanatına da değer katıp durmuştur. (30)

Burian, bu görüşlerine koştur olarak, içinde bulunduğu döneme egemen olan düşünce kalıplarını kıran bir tavırla, “millî sanat” nosyonuna da karşı çıkmıştır. Yazara göre bir yapıtı “*millileştirecek* yasalar yapmaya kalkmak hem olanaksız, hem anlamsızdır” (30). Burian, Halit Ziya Uşaklıgil’in romanları dolayımında “millî yapıt” nosyonuna ilişkin görüşlerini şöyle dile getirir:

Ne sanatı topluma uşak yapmakla bir roman millî olur, ne sanatı sanata uşak yapmakla edebî...İçten gelme bir duyguyu, görenin ya da işitenin belleğine yerleştirecek surette ifadelendirilen her sanat eserine millî diyebiliriz. Çünkü, o, memleket tarihinde yerini bu iki özelliği ile almıştır ya da alacaktır. (30)

Orhan Burian, “Gençlik Bilse: Maî ve Siyah” başlıklı yazısında da “millî edebiyat” nosyonunu eleştirir ve Servet-i Fünûn edebiyatıyla ilgili olarak “Edebiyat-ı Cedide millî olamadı lakırdısı yeter ölçüde tekrarlandı. Lakırdısı diyorum; çünkü bu, düşünce olmak bilimselliğinden uzaktır” (148) yorumunu

yapar. Burian'ın bu görüşleri, onun dönemindeki genel geçer görüşlere karşı mücadelecî bir tavrı olduğunu kanıtlamaktadır.

Orhan Burian'ın tür bilincine sahip bir yazar olduğunun bir diğer göstergesi de, dönemindeki genel düşüncenin tersine eleştiriye bağımsız bir edebî tür olarak algılamasıdır. Yazarın eleştiriye bağımsız bir edebî tür olarak değerlendirdiği, şu sözleriyle kanıtlanabilir:

Münekkidin üstüne düşen işi [...] 'görmek ve göstermek' diye tarif ettik. Bu da araştırmaya değer bir meseledir. Gazeteciliğin ilerlemesi ve yayılması edebî tenkidin gayesini ikileştirmiştir. Eski edebî tenkit eserleri (ister *Aristoteles*'inki gibi ders şeklinde verilmiş, ister *Horatius*'unk[i] gibi kitap şeklinde yazılmış olsun) daha çok yazıcılara rehber diye alınabilirler. Bugünkü tenkitler sade yazıcıya değil; okuyucuya da önderlik etm[e]ye başlamışlardır: [Y]azara kusurlarından kurtulmasında yardım eden münekkit okura da, hangi edebî eserden ve nasıl zevk çıkarabileceğini söylemekle yol gösterir. Ve bunun içindir ki gayesiyle birlikte mesuliyeti de bugün iki katlaşmış bulunuyor. ("Edebî Eser ve Edebî Tenkit Hakkında II" 62)

Orhan Burian'ın edebiyat eleştirisindeki bu işlevsel farklılaşmayı görmesi ve göstermesinin, onun eleştiri anlayışını dönemindeki eleştirmenlerden ayıran önemli bir özellik olduğu söylenebilir.

Burian'ın eleştiri yazıları konu bakımından çeşitlilik göstermesine rağmen eleştirilerinde daha çok dil, klâsik yapıtlar, oyun, şiir ve roman üzerinde yoğunlaştığı gözlenir. Burian'ın kitap tanıtma yazıları da eleştiri

yazıları arasında sayılabilir. Çünkü yazar, bu tür yazılarında ele aldığı yapıtı tanıtmakla yetinmemiş, gerekli gördüğü noktalarda da eleştirmiştir.

Orhan Burian'ın ürün verdiği yıllardaki edebiyat ortamı düşünüldüğünde, bu dönemde bugünkü anlamıyla “kuramsal” bir eleştiri anlayışının varlığından söz edilemez. Memet Fuat, “Eleştiri Kitaplığı” başlıklı yazısında, bu yıllardaki kuramsal boşluğun nedenlerine ilişkin olarak şu yorumu yapar:

Türkiye’de 1940’larda yazmaya başlayan bir eleştirmenin başvurabileceği kaynak kitapları, kuramsal eleştiri kitaplarını, örnek alabileceği uygulama kitaplarını düşünüyorum. Türkçe olarak hiçbir şey yoktu denilebilir. Nurullah Ataç, Suut Kemal Yetkin, Sabahattin Eyuboğlu, Orhan Burian, Vedat Günyol gibi eleştirmenler, yazılarını dış ülkelerde edindikleri bilgilere, yabancı dillerde okudukları kitaplara yaslanarak yazıyorlardı. Herhalde kaynak kitaplarını da öğrenim gördükleri yabancı ülkelere gelirken getirmişlerdi. (159)

Memet Fuat'ın bu sözlerinin doğruluğu, Orhan Burian'ın arşivinde bulunan yabancı kaynaklardan da anlaşılmaktadır. Yapı Kredi Kültür Merkezi yöneticilerinden Münevver Eminoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Orhan Burian'ın kütüphanesi Burian'ın yeğeni Kısmet Burian tarafından, geçtiğimiz yıl, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır (Eminoğlu, Kişisel Görüşme). Kütüphane çalışanları tarafından hazırlanan ve kütüphane müdürü Kasım Çelik'ten aldığım listeye göre, Burian'ın arşivinde Bernard Blackstone, T. S. Eliot, Northrop Frye, David Hume, John Locke, Sir Philip Sidney, A. N. Whitehead gibi birçok yabancı yazara ait İngilizce kitap

bulunmaktadır. Bu bağlamda Orhan Burian'ın eleştiri anlayışını, içinde bulunduğu yerli edebiyat ortamının değil, Batı edebiyatlarıyla olan yakın ilişkisinin ve İngiltere'de gördüğü eğitimin biçimlendirdiği söylenebilir. Terry Eagleton'ın "Eleştirinin Görevi" adlı kitabındaki "Eleştirinin üniversiteye sokulması ona kurumsal bir temel ve mesleki bir yapı kazandırır" (63) sözleri anımsandığında, Orhan Burian'ın eleştirinin bilimsel ve nesnel olmasının gerekliliğine verdiği önemin, onun akademisyen kimliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu noktada, Süha Oğuzertem'in "Son yıllarda ortaya çıkan çoğu nitelikli çalışmanın kaynağında Türkoloji bölümlerinin değil, Batı filolojilerinin Türk edebiyatıyla ilgilenen öğretim üyeleri bulunuyor" ("Akademik Eleştirinin Sorunları..." 72-73) sözleri önem kazanmaktadır. Çünkü bir İngiliz edebiyatı profesörü olan Orhan Burian, gerek bilimsel çalışmalarıyla, gerekse eleştiri yazılarıyla Oğuzertem'in sözünü ettiği günümüz yazarlarına öncülük etmiştir.

1. Orhan Burian'ın Eleştiri Yazılarında Üslûp Özellikleri

Orhan Burian, "C.H.P Şiir Yarışması Kapanırken: Şiir Üzerine Düşünceler" başlıklı yazısında, "üslûp"u, "değişen kelime toplulukları arasında değişmeden kalan deyi[ş] özellikleri" (69) olarak tanımlar. Peki Burian'ı çağdaşı yazarlardan farklı kılan bilimsel ve nesnel eleştiri anlayışı, üslûbuna nasıl yansımıştı?

Orhan Burian'ın eleştiri yazılarının hemen hepsinde belirgin bir sunuş vardır. Yazıların başlıkları, içeriklerine uygundur. Yazılar genellikle ya bir saptama ya da yazılma gerekçesini açıklayan bir paragrafla başlar. Burian, eleştirilerinde aktarmacı ve tekrarcı olmayan, araştırmacı ve sorgulayıcı bir

tutum sergiler. Yazarın, yazının bütünlük ve süreklilik öğelerini gözeterek belli noktalarda derinleştiği gözlemlenir.

Orhan Burian'ın eleştiri yazıları, genellikle metin odaklıdır. “Ana Eserler: Hamlet”, “Bizim Şehir”, “Gençlik Bilse: Maî ve Siyah”, “Yeni Halide Edip: ‘Sinekli Bakkal’” gibi birçok yazısı, somut eleştirel gözlemler ve yorumlarla işlenmiş birer “yakın okuma” girişimi olarak değerlendirilebilir.

Burian'ın eleştiri yazılarının organizasyonuna ilişkin en önemli özellik, yazılarda sorularla ilerleyen bir yapı kurulması ve temel bir sorunsalın ele alınmasıdır. Bu özellik, yazarın “Byron Türk Düşmanı mıydı?” başlıklı konferansındaki şu cümlelerle örneklendirilebilir:

Byron [...] hakkında verilmiş kesin bir yargımız vardır. Nasıl ve niye böyle olmuştur acaba? Byron bize çok mu çevrilmiştir? Hayır. Onu beğenen birkaç kişi bulunmuştur da bizi onlar mı etkilemiştir? Yine hayır. (198)

[....]

[Peki] [b]izim Türk düşmanı olarak tanıdığımız İngiliz şairi Lord Byron gerçekten bir Türk düşmanı mıydı? (199)

Kimi eleştiri yazılarında ise, sorunsalın çeşitli karşılaştırmalarla derinlik kazandığı gözlenir. Bu yazılar, savlanan düşüncenin nesnel ve ikna edici bir üslûpla kanıtlanmasıyla son bulur. Oğuz Arıkanlı ve Orhan Duru da birlikte kaleme aldıkları “Sanat, Fikir Hayatımız ve Orhan Burian” başlıklı yazılarında Orhan Burian'ın eleştiri yazılarında “[m]unis ve kabul ettiren bir üslûbu” (113) olduğunu belirtirler. Bu noktada yazarın “Bence her tenkit bir imkâna işaret ederek bitmelidir” (“Orhan Burian'ın Vedat...” 96) sözleri önem kazanmaktadır. Bu sözlerden Burian'ın eleştiriye “yıkıcı” değil, yapıcı bir

anlam yüklediği söylenebilir. Nitekim Burian, hemen hemen hiçbir eleştirisinde, eleştirdiği metni ve metnin yazarını aşağılayan, itici bir tavır takınmamıştır. Oğuz Arıkanlı ve Orhan Duru, Orhan Burian'ın eleştiri yazılarındaki bu yapıcı tavra şu sözlerle dikkat çekerler:

Memleketimiz tenkit anlayış ve yapışında, —nedense öteden beri devam edegelen— tuhaf bir kazanma, dolayısıyla bir demogogie ruhu ve tenkidi çokluk olarak bir tek kişi üzerine yöneltmek, (yapmak yerine) yıkmak amacı vardır. İşte Orhan Burian'ın tenkit yazılarını diğer tenkitçilerin yazılarından en esaslı fark budur. (113)

Orhan Burian'a göre iyi bir eleştirmenin başarısı, eleştiride kullandığı dil ile doğru orantılıdır. Yazar, bu düşüncesini “Edebî Eser ve Edebî Tenkit Hakkında II” başlıklı yazısında şöyle dile getirir: “[M]ünekkit fikirlerini açık ve temiz bir dille kolay anlaşılır şekilde yazabilmelidir. Ancak bu hassadır ki onun yazısı için ‘iyi tenkit’, ve kendisi için ‘iyi münekkit’ dedirtecektir. Yoksa düzgün yolda yazılmamış bir tenkit boş bir emekten başka bir şey olamaz” (61). Burian'ın diğer türlerdeki yazılarında olduğu gibi, eleştiri yazılarında da dili, kamu diline yakın, açık ve anlaşılır, anlatımı ise temiz ve yalındır.

Dil sorunları ve Türkçe, Orhan Burian'ın üzerinde önemle durduğu konulardır. Yazar, “Kanun Dili Kimin İşî?”, “Türkçe ve Nevaî”, “Şiir Dilimizin Geleceği Üzerine” gibi birçok yazısında Türkçenin sorunlarını irdemiştir. Burian, dönemin hükümetinin 1945 Anayasası'nı, dilinin konuşulan dile aykırı olduğu gerekçesiyle kaldırarak 1926 Kanun-ı Esasi'sini yürürlüğe koymasını, “Kanun Dili Kimin İşî?” başlıklı yazısında şu sözlerle eleştirmiştir:

[Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle] içinde hiç alışıklığımız kalmamış nice kelimeler (daha kötüsü, nice kuruluşlar) bulunan otuz yıl önceki bir yazı dili, içinde sadece alışmadığımız birtakım kelimeler bulunan fakat söz dizileri tamamen bizim olan bir dile üstün tutulmuş oluyor. Böylece sanki, dilde otuz yıl önceye fütursuzca dönebiliriz, denmeye getiriliyor. (2)

Burian, meclisin dil işlerine karışmaması yolundaki düşünceye “Anayasalar millet temsilcilerinin eseridir” sözleriyle karşı çıkar ve bu düşüncesini şöyle açıklar: “[Anayasaları], [h]er bir kelimesi üzerinde münakaşalar ederek, bir virgölünün yeri için bile inceden inceye düşünerek [...] millet meclisleri hazırlar. Hazırlarken, ihtiyaç duydukça, kendi dışındaki mütehassıslardan veya mütehassıs topluluklarından fikir alabilir” (4).

Orhan Burian, eleştiri yazılarında gösterdiği özeni, eleştirdiği çeviri ve telif metinlerde de arar. Örneğin “Yeni Halide Edib: ‘Sinekli Bakkal’” başlıklı eleştiri yazısında *Sinekli Bakkal* romanının diline ilişkin olarak yaptığı şu eleştiriler onun ayrıntılara ne denli önem verdiğini açıkça göstermektedir:

‘Sinekli Bakkal’ın üslubunda, romancının eski ihmalciliği seziliyor. Kelimelerine özen gösteren bir yazar, hiç de uzun olmayan bir cümlede, şuradaki gibi, aynı bir fiili tekrarlamaz: ‘Karşı karşıya yemek yediler.’ Bundan başka [romanda] gramer yanlışlarına da rastlanmaktadır. Örneğin şu cümleden ne anlaşılabilir: ‘İskelet gibi zayıf başına çökük gözleri birer volkan ağzı gibi, içlerinde bir türlü soğumayan lavlara benziyorlardı.’ Romanda anlatım düşüklükleriye pek çoktur: ‘Sağken öpülen, ölünce toprak olan ağızlı Yorick’... gibi. (144)

Orhan Burian'ın dil konusundaki titiz tavrı, sözcük seçiminde de kendini gösterir. Bu bağlamda Burian, dil ve demokrasi arasında bir bağlantı kurar ve bunu şu sözlerle dile getirir: “Dil davasında da, demokrasi davasında olduğu gibi, üç taraf vardır: dili bütün yabancı kelimelerden temizleme taraflısı öz Türkçeciler; günün okur yazarının konuşma dilinde ölçüsünü arayan mutediller; acem medeniyetine bağlı kalmak uğruna o dillerle de bağımızı tazelemek isteyen muhafazakârlar” (“Kanun Dili Kimin İşi?” 3). Bu sözlerden yazarın Türkçe sözcük seçiminde “ılımlı” yaklaşımı yeğlediği anlaşılmaktadır. Burian'a göre “yenicilik ve ananecilik meyillerinin her ikisi de yozlaşmamak için birbirinin ölçülü tenkidine muhtaçtır” (“Başsöz” 65). Burian, dili, hem geleneğin bir parçası sayar, hem de onun değişmeye açık bir araç olduğunu düşünür. Yazar, dilin gelenekselliğini şöyle vurgular: “Dil sanatı, ses ve renk sanatı kadar zor bir sanattır; bu sanatın işçileri, üstelik, kırılmaz bir çe[m]berin de içindedirler: dilin geçmişten getirdiği ananelere sadık kalmak zorundadırlar” (“İki Nesirci” 254).

Orhan Burian, yazılarında Türkçe kökenli sözcükleri olabildiğince yeğlemiş, ancak o yıllarda yazı diline henüz yerleşmediğini düşündüğü bir sözcüğü kullanırken de parantez içinde bu sözcüğün yerleşik kullanımına yer vermiştir. Örneğin “Almanya'da Sanat Tenkidi” başlıklı yazısında, “tepki” sözcüğünü kullanırken sözcüğün eski Türkçedeki karşılığı olan “aksülamel”i parantez içinde vermiştir (40).

Orhan Burian, kitap tanıtma yazılarında, yapıtların diline ilişkin somut gözlemler yapar ve sorunlu gördüğü noktaları tek tek belirtir. Yazar, Osman ve Ziya Nebi'nin birlikte kaleme aldıkları *Anne, Yurt ve Toprak Kokusu* adlı kitap için yazdığı tanıtma yazısında, yapıtın diline ilişkin şu gözlemleri yapar:

‘Anne, Yurt ve Toprak Kokusu’nun zaman zaman bizden ayrı kalışı, dilinin zaman zaman saflığını ve tabiiliğini kaybedişindedir. ‘Güzel bir kavga yapmak’, ‘yaman bir kavga yapmak’, Türkçeye yabancı ifadelerdir; yağın yağmurun sesini ‘şıkır şıkır’ diye anlatmak garip düşüyor; ‘güçlü uğraşmak’, ‘kavalına üflemek’ gibi sözler [...] Türkçenin bünyesine yabancıdır. (“İki Nesirci” 254)

Burian’ın bu yanlışları gösterirken aynı zamanda “hak gözetem” bir tavır takınması dikkati çeker. Yazarın bu tavrı “bu dediğim bulanık noktalar bütün kitapta beşi altıyı geçmiyor” (254) sözleriyle kendini belli eder.

Burian’ın eleştiri yazılarında üzerinde önemle durduğu konulardan biri de birebir çeviriden kaynaklanan yanlışlar ve anlatım bozukluklarıdır. Burian, bu soruna “Shakespeare’i Türkçeleştirmek” başlıklı yazısında dikkat çeker:

Yabancı dillerin [şaheserlerini] kitap sevgilerine değil de dilimize mâl ettirebilmiş olan çevirmenleri hâlâ bir elin parmaklarında sayabiliyoruz. Geriye kalan büyük yığın ya ‘nakil’ adıyla, çevirenin hevesine, beceriksizliğine ve hayal genişliğine yanmış; ya da eserin aslına sadık kalmak titizliğiyle ‘Türkçe nedir? Hangi Türkçe güzel Türkçedir, okunur, zevk alınır?’ diye düşünmeyi akıllarına getirmeyenlerin gafletine kurban olmuş olanlarıdır. Çevirme işi için, yabancı dile olduğu kadar, kendi diline de hâkim olmak; onun sarf ve nahiv inceliklerine bir sanatkâr bilişi göstermek lâzım geli[r]. (26)

Burian, Nurettin Sevin’in Shakespeare’den yaptığı *Yaz Ortasında Bir Gecelik Rüya* adlı çevirideki çeviri yanlışlarını, doğrularını da vererek şöyle

sıralar: “Türkçede ‘tozlara bürünmek’ denmez, tozlara bulanmak denir; ‘domuz tüyü’ diye bir şey yoktur, sert fırçaların yapılmasına yarayan domuz *kılı* vardır; şarkı üflenmez” (26).

Anlatım bozukluğu, sözcüklerin yanlış kullanımı gibi çeşitli dil yanlışları yanında noktalama ve dizgi yanlışları da Burian’ın gözünden kaçmaz. Örneğin “İki Nesirci” başlıklı kitap tanıtma yazısında Burian, kitaptaki dizgi yanlışlarına şu sözlerle dikkat çeker: “[P]arçaların çeşitli ve değişik puntoda harflerle dizilişinde bir mânâ mı gizlidir, yoksa zarurettten mi bu böyle olmuştur bilmiyorum. Eğer bir mânâ gizliyse ben sezemedim; kitap 13 üncü yahut 33 üncü sayfadaki tiplerin biriyle, bir örnek dizilseydi daha sevinecektim” (254).

Belirlenen tüm bu özelliklerinden hareketle, Orhan Burian’ın eleştiri yazılarında çoğunlukla ironik olmayan, berrak ve yalın bir söyleme, kendine güvenen ama aşırı iddiacı olmayan, genellemelere kapılmayan, saygınlıktan taviz vermeyen, ikna edici ve soğukkanlı bir üslûba sahip olduğu söylenebilir. Orhan Burian’ın bu söyleyiş özellikleri, “Ataç ile Burian’ın Üslûpları” başlıklı alt bölümde yapılacak karşılaştırmalarla açıklanacaktır.

Orhan Burian’ın eleştiri yazılarında ortaya koyduğu nesnel ve bilimsel üslûbun en önemli göstergesi, yazarın aktarma, alıntı ya da gönderme yaptığı kaynakları genellikle belirtmesidir. Burian, kullandığı kaynakları ya metin içinde ya da dipnotta gösterir. Örneğin yazar, “Kanık-Anday-Rifat Üçlüsüne Son Bakış” başlıklı yazısına “Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday’ın yeni çıkan şiir kitapları” (275) sözleriyle başlar ve tam bu noktada bir dipnot numarası verir. Burian, kullandığı kaynakların bibliyografik künyesini dipnotta gösterir: “Oktay Rifat, *Aşağı Yukarı*, Yeditepe Yayınları (İstanbul 1952), 100 krş.”

(275). Orhan Burian, yapıt adlarını genellikle, bu künyede olduğu gibi farklı bir stille, eğik ya da koyu yazarak, ya da çift tırnak içine alarak belirginleştirir. Burian, yabancı sözcüklerin yazılışında da genellikle eğik harfler kullanır. Yazar, alıntı ve vurgulamalarda ise çift tırnak kullanır.

Orhan Burian, dipnotu, yazıda verilen bir bilgi ya da adı geçen bir kaynağa ilişkin ayrıntıları belirtmek için kullanır. Örneğin, “Tercümeciliğimiz” başlıklı eleştiri yazısının 1 numaralı dipnotunda yedi yayınevini çeviri serilerini ve bunların başlama tarihlerini vermekle kalmaz, her bir seri için de kısa değerlendirmeler yapar. Bu tür ayrıntılandırmalar, Burian’ın eleştirilerinde aceleci olmayan, titiz tutumunu yansıtır.

Burian, dipnotu, okurun okuma sürecinde ona yararlı olabileceğini düşündüğü açıklamaları ya da hatırlatmaları yapmak için kullanır. Bu açıdan bakınca, “Şairlerimize” ithafli “Tagore Çevirmeleri Münasebetiyle” başlıklı yazısının 241. sayfasındaki dipnotunda yer alan şu cümleler oldukça ilgi çekicidir: “Bu tetkik, okuyucuya bilmediği şeyler hakkında basma kalıp fikir versin diye yazılmadığı için ortaya konan düşünceler *Yücel*’de çıkan ve çıkacak olan “Bahçıvan” çevirmeleri üzerinedir. Okuyucudan, onları, şairlerin kendilerini gözönünde bulundurarak, kontrol etmesini beklerim” (241). Bu sözlerle Burian’ın, okurunu da kendisini eleştirmeye davet ettiği ve böylece eleştiri sürecinde okura da bir görev yüklediği söylenebilir. Nitekim “Almanya’da Sanat Tenkidi” başlıklı yazısında, eleştiri okuruna düşen görevlerden birinin “eleştirmeni eleştirmek” ya da daha doğru bir söyleyişle “eleştirmenin eleştirilerine eleştirel bir gözle bakmak” olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Okura (ve eseri için ne düşünöldüğünü bilmek isteyen sanatkâra) düşen vazife [...], münekkidin her dediğini kabul etmek değil onun—ana-prensiplerini ve muhakeme usulündeki zayıf noktaları hatırlayarak—biçtiği değerler hususunda ne derece doğru olabileceğini anlamaya çalışmaktır. Yoksa, okur münekkidin her sözünü “Kelâmullah” olarak alır ve tekrarlarsa sanatkâra (kendininkilerden başka) münekkidin kusurları için de ceza çektirmiş olur. (40)

Orhan Burian, eleştiri yazılarında noktalama işaretlerinin kullanımı konusunda da oldukça titizdir. Burian, iki nokta, noktalı virgöl, parantez, uzun çizgi gibi noktalama işaretlerini genellikle yerinde ve doğru kullanır. Yazar, eleştirdiği metinlerde de noktalamaya dikkat eder. Örneğin, Halit Ziya Uşaklıgil’in *Maî ve Siyah* adlı romanı üzerine yazdığı eleştiri yazısında, yapıttaki yanlışları şu sözlerle dile getirmiştir:

Halit Ziya Uşaklıgil büyük bir kıskançlıkla hayranlığımızı toplamaya devam ediyor. Bütün kitabında bizi üzen tek bir nokta oldu: O da, Latin harflerine göre düşünen romancımızın Arap Harflerine göre imla kullanmasıdır. İmlamızın —üzölerek söylüyoruz— henüz özelgörüye açık kalmış bir kısmı kalmış olmakla beraber kurallaşmış bir kısmı da vardır ve herhalde, ‘uçdukça’ ya da ‘etdikten’ biçiminde bir imla akla yatkın bir özelgörü olmaktan çok, yanlış imladır. (“Gençlik Bilse: Maî ve Siyah” 147)

Orhan Burian’ın yazılarında sergilenen tüm bu üslûp özellikleri, onun bilimsel anlayışa yatkın, belli bir eğitim ve algılama düzeyinin üstündeki bir

okur kitlesine seslenmeyi tutarlılıkla sürdüren bir yazar olduğunu göstermektedir.

2. Ataç ile Burian'ın Üslûpları

Orhan Burian, gerek yurt içindeyken gerekse yurt dışındayken zamanının edebî ve kültürel konulardaki tartışma ortamlarının sürekli bir üyesi olmuştur. Bu noktada, onun dönemin önde gelen yazarı Nurullah Ataç ile olan bazı tartışmalarını büyüteç altına almanın, tezin Orhan Burian'ın eleştiri yazılarındaki nesnel ve bilimsel üslûbuyla Türkiye'deki nesnel eleştiri anlayışının gelişimine önemli katkılarda bulunduğu savının desteklenmesine yardımcı olacağını düşünüyorum.

Orhan Burian'ın Kasım 1944'te *Ülkü* dergisinde "Tercüme ve Bizim İçin Mânası Üzerine" başlıklı bir yazısı yayımlanır. Burian, yazısında Maarif Vekilliği'nin çeviri yayınları ile ilgili olumlu ve olumsuz eleştirilerini şu sözlerle dile getirir:

[B]ütün tercümelerin bugünün dili bakımından bir âhenk göstermeleri için, [...] her tercüme yer yer bir heyete dinletiliyor. Tercüme edenin şahsiyeti büsbütün silinerek tercümenin anonimleştirilmesi düşünülmedikçe bu usul, tutulacak usullerin en isabetlisidir. Sonra tercüme bittiği zaman sahibine pek de azımsanmayacak bir ücret veriliyor. Nihayet, Maarif Matbaası bütün eserlerin temiz ve düzgün bir kılıkla, güzel basılmış olarak önümüze çıkmasını sağlıyor. Belki burada da ufak şikayetlerimiz olabilir: 'Tercümelerin de hepsi bir değerde değil!'

diyebiliriz; sahiden, çıkanların içinde birkaç çetrefili, birkaç da zevksizi var. Bununla beraber pek çoğu düzgün; *Gulliver'in Seyahatleri*, *Grimm'in Masalları*, *Şamdancı* gibi birkaç tanesi ise çok güzel. (18)

Burian, bu yorumlardan sonra sözü Nurullah Ataç'ın Choderlos de Laclos'dan çevirdiği *Tehlikeli Alâkalar*'a getirir ve yapıyla ilgili şu değerlendirmeleri yapar:

Hele, bu Bayram çıkacakların içinde bir tanesi var ki, önce gazetede okuduğumuz için biliyoruz, müstesna bir başarı: Laclos'dan çevrilen *Tehlikeli Alâkalar*. Metin diliyle tercüme dilinin her ikisine birden saygı—ki hemen bütün Vekillik tercümelerinin müşterek vasfıdır—bu tercümede de var; fakat, ondan üstün olarak, Nurullah Ataç bu tercümesinde Türkçeyi öyle sanatkârcasına kullanıyor ki Fransız onsekizinci asrından değil de Türk onsekizinci asrından söz açan bir kitap okur gibi oluyoruz. Tercüme burada bir vasıta olmaktan çıkmış: mütercim cümleleri nakil işinden vazgeçiyor; eser sahibinin duygu ve düşüncelerinin ifadesini yeni baştan, onlara yaraşan bir Türkçede bulmaya çalışıyor. Şu var ki, bu tehlikeli bir iştir; aslın havasından çıkan mütercimin, kendi havasına kapılarak başı dönebilir. Onun için bu usul ustasına bırakılmalıdır, başkalarına salık vermeye gelmez. (18)

Burian, Ataç'ın çevirisi ile ilgili beğenisini ise “her dilin *kendi edebiyatına* mal ettiği tercüme *Tehlikeli Alâkalar* yolunda tercümelerdir” (18) sözleriyle dile getirir. Ataç, Burian'ın bu olumlu eleştirilerine, “Bir

Tercüme Dolayisiyle” başlıklı bir yazıyla karşılık verir. Ataç ile Burian arasındaki üslûp farkı daha yazının başında kendini gösterir. Ataç, yazısına şu ifadeyle başlar: “*Ülkü* dergisinin I. XI. 1944 tarihli sayısında, tercüme üzerine düşündüklerini anlatan bir yazıda, Bay Orhan Burian beni de bir okşamak istemiş” (244). Nurullah Ataç, yazısına Burian’ın alıntılıadığımız sözlerini alıntılıadıktan sonra şöyle devam eder:

Bu sözlere sevinip koltuklarımı kabartmalı değil miyim? Bay Orhan Burian gibi Maarif Vekilliği Tercüme Bürosu’nun çok değerli bir üyesi üşenmemiş, beni övmüş; daha ne isterim? Ama övülmeye alışık değilim [...] Bunun için olacak, Bay Orhan Burian’ın sözlerine hemen sevinemedim. ‘Bu okşama sakın tersine bir okşama olmasın?’ dedim. *Dövmek* yerine de *sırtını okşamak* demezler mi? [...] Bay Orhan Burian, benim *Tehlikeli Alâkalar*’ı dilimize çevirirken tuttuğum yolu beğenseydi de beni başaramamış saysaydı, ‘Tercüme ile uğraşan herkes bu yoldan gitmelidir, Nurullah Ataç’ın başaramaması onun güçsüzlüğünden, yetkisizliğinden başka bir şey göstermez’ [...] ‘sanat kolay mı?’ deseydi, inan olsun, daha çok sevinirdim. (245-46)

Bu sözlerden sonra Nurullah Ataç, Burian’ın kendisi için söylediklerini cümle cümle alıntılar ve her bir cümle için ayrı ayrı karşılık verir. Burian’ın *Tehlikeli Alâkalar*’daki çeviri dili ile ilgili yorumuna Ataç, “Yani ben Président de Tourvel’i kadılığa gönderip, Madame de Tourvel’i hareme kapatmış, Vicomte de Valmont’a kavuk mu giydirmişim? Yoksa dilim mi XVIII. Yüzyıl Türkçesi?” (247) sözleriyle yanıt verir. Ataç, Burian’ın “Türkçe burada vasıta

olmaktan çıkmış” sözlerine, “Bu sözün ne demek olabileceğini çok düşündüm, anl[a]yamadım” (247) diyerek, “mütercim cümleleri nakil işinden vazgeçiyor” sözlerine ise “Hayır, her cümleyi almağa çalıştım; birkaçını atlamışsam yanlışlıkla, dikkatsizlik yüzünden olmuştur” (247) sözleriyle, oldukça sert bir üslûpla karşılık verir. Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Nurullah Ataç, yanıtlarını, Burian’ın tersine, bütünüyle öznel bir dille vermiştir. Gereksiz bir alınganlığı yansıtan üslûbunda alaycı bir söyleyiş de görülmektedir.

Ataç bu sözlerle kalmaz, daha da ileri giderek çevirisi hakkında bütünüyle olumlu görüşler belirten Burian’ın, aslında bu yapıtı beğenmediğini iddia eder:

İşin doğrusu, Bay Orhan Burian, benim *Tehlikeli Alâkalar* tercümesini beğenmemiş, beğenmediğini hatırlatarak söylemek istiyor. (248)

[...]

Elbette beğenmezdi; kalkmış onu Bay Sabahattin Eyüboğlu’nun tercümeleriyle karşılaştırmış. Ben, Tercüme Bürosu’nun pek sayın reisi ile bir olabilir miyim? Onun tercümeleri benimkilerden elbette üstün olacak. (249)

Bu noktada ilginç olan, Orhan Burian’ın söylemek istediklerinin tam tersini imlediğini iddia eden Ataç’ın, Burian’ın ölümünün ardından yazdığı anma yazısında onun “düşüncesini dile getirmede her zaman cesur bir yazar” olduğunu savunmasıdır. Ataç, bu düşüncesini 1953 yılında yayımlanan “Orhan Burian” başlıklı yazısında şöyle dile getirmiştir: “Düşünce adamının cesaretli olması gerekir, çevresindekilerin ne diyeceklerinden korkm[a]yacak,

neye inanıyorsa onu çekinmeden söyl[e]yecek: Orhan Burian'da bu erdem eksiksiz olarak vardı, günden güne de geliyordu" (88-89).

Orhan Burian, Nurullah Ataç'ın *Ulus* gazetesinde yayımlanan ve dilin geleceği ile ilgili düşüncelerine yer verdiği bir yazısına, *Ufuklar*'da karşılık verir. Burian, eleştirilerine Ataç'ın şu sözlerini temel alır:

Biz ne yaparsak yapalım, hepimiz bir olup karşı koymağa kalkalım, dil gene değişecektir. Toplumumuzun yüz bu kadar yıldır geçirmekte olduğu büyük devrimin sonucudur bu değişme, o devrim derinleştikçe, yayıldıkça dilimiz de yeni isterlere uymak için değişecektir. Dilimiz değiştikçe de şairlerimizin, hikâyecilerimizin yazdıkları anlaşılmaz olacaktır, hiç olmazsa kolay kolay anlaşılmayacaktır [...] 2050 yılının Türk okur-yazarı ise Cahit Sıtkı Tarancı'nın, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın, Sait Faik Abasıyanık'ın dili ile konuşmayacağı gibi o dille de düşünm[e]yecektir. (Ataç, "Söyleşi Karalama" 8)

Orhan Burian, Nurullah Ataç'ı, adlarını andığı şairleri ve yazarları aynı çizgide tutması nedeniyle eleştirir ve Fazıl Hüsnü Dağlarca ile Cahit Sıtkı Tarancı'nın dil konusunda birbirlerinden ayrı görüşte olduklarını belirtir. Burian, düşüncelerini kanıtlamak üzere bu şairlerin şiirlerinden örnekler vererek onların dil anlayışlarındaki farklılığı gösterir. Ataç'ın "biz şimdi Fuzuli'yi, Nefi'yi, Tevfik Fikret'i niçin okumuyorsak onlar da 2050 yılında onun için okunmayacaktır" (Ataç, "Söyleşi Karalama" 8) sözlerine Burian, "Fuzuli'ye nispetle bugünkü Türkçe neyse Tarancı'ya nispetle 2050 Türkçesi o olacaktır demek doğru olamaz" ("Şiir Dilimizin Geleceği" 304) diyerek karşılık verir. Orhan Burian, Türkçenin de diğer diller gibi yaşayan bir kurum olarak

değişeceği düşüncesinde Ataç'la birleşir. Ancak Ataç'ın 2050 yılında “tasavvur” gibi kelimelerin kalmayacağı düşüncesine katılmaz ve bu konuyla ilgili olarak şunları söyler:

[B]ana bundan elli yıl sonraki yazı dilimiz bundan elli yıl öncekinin değiştiği kadar değişmeyecek gibi geliyor. Bu tahminimde yanılmıyorsam Tarancı ile Dağlarca bizden beş altı nesil sonrakilerce de, yalnız edebî araştırmalar hatırı için değil, düşünce ve hayal ufuklarını genişleten şairler olarak okunacaklardır. (“Şiir Dilimizin Geleceği” 305)

Orhan Burian, bu yazıyı yaklaşık elli yıl önce yazmıştır. Bu bize onun tahmininde yanılmadığını gösteriyor. Ancak burada daha da önemli olan, Ataç ve Burian'ın söylemleri arasındaki belirgin farktır. Ataç, yüz yıl sonrası için rahatlıkla kesin ifadeler kullanırken, Burian elli yıl sonrası için bile temkinlidir. Nurullah Ataç'ın abartılı söylemine karşın Burian'ın soğukkanlı söylemi dikkati çeker. Nitekim bugün, savunduklarından çok savunuş tarzıyla adı “huysuz” ve “kavgacı”ya çıkan Ataç bile, Burian'ın nesnel ve soğukkanlı üslûbundan etkilenmiş ve Burian'ın ölümünden sonra yazdığı bir yazıda “tartışırken bile kızmazdım ona, savunduğu düşüncelere inandığı, gizli bir maksadı olmadığı, bir çıkar arkasından koşmadığı hemen anlaşılırdı” (Ataç, “Orhan Burian” 88) demiştir.

Burian ve Ataç'ın anlaşamadıkları bir başka konu, kitapların devlet eliyle basımı ile ilgilidir. Orhan Burian, “Romancılığımızın Yarını” başlıklı yazısına Ataç'ın şu sözlerini alıntılıyarak başlar:

Savaş yüzünden çıkan kağıt sıkıntısı kitapları pahalılaştırdı; kitap satın almaya yeni yeni alışanlar kitap almaz oldular; onlar

almayınca kitapçılar da basmayı iyice azalttılar. Birkaç edebiyatsever kitapçının birer liralık ufacık kitapları da olmasa, hikaye, roman büsbütün kapanacak bizde [...] Devlet çıkarmalı kitapları, hem de ucuz kitaplar çıkarmalı; bu ülkede okuma alışkanlığının, tiryakiliğinin yerleşmesi için para yitirmekten, para saçmaktan çekinmemeli[.] (Burian 99)

Burian ise, Ataç'ın tersine soruna sadece kağıt sıkıntısı ve ucuz kitap açısından bakmamaktadır. Burian, "Bu değişikliğin özünü, nedenlerini gereğince ortaya koymak sosyoloji, sosyal psikoloji adamlarının harcıdır. Ama ortada birtakım gerçekler var ki, akli kurcalıyor" (99) der ve Ataç'ın "kitapları devlet çıkarmalı" düşüncesine niye katılmadığını, sansür sorununu dile getirerek şöyle dile getirir:

Romancılığımızın yarınından umut kesmemeyi, olabilirse ona güç sağlamayı ben de dilerim. Ama bu amaç için sakın basmayma işini devlet üstüne almasın derim. Çünkü bunun ardından er geç, en geniş görüşlü devlet bile, zevk sansürünü getirecektir. Sovyet romanı, Sovyet dramı ortada ibretlik duruyor. Ahmetova, Pasternak gibi şairlerin nasıl susturulduğunu da biliyoruz. (101)

Burian'ın roman basımının artmasını sağlayacak çözüm önerisi, ödüllü roman yarışmalarının düzenlenmesidir. Ancak Burian, ödüllerden romanı basan yayınevine de pay verilmesi gerektiğini savunur ve bunu şöyle dile getirir: "[B]enim üzerinde dirençle duracağım yan: Bu ödüllerde, mutlak, romanı çıkaran kitapçıya da bir pay bulunmasıdır. Çünkü istediğimiz yalnız roman yazmayı yüreklendirmek değil, romanın basılmasını yüreklendirmektir"

(101). Burian, ödülün verilecek payın yanı sıra yayıncıların “edebiyata gösterdikleri dostluk için açıkça övülme”leri (101) gerektiğini belirtir. Roman basımının edebiyat yaşamındaki önemini ise Burian şu sözlerle vurgular: “[R]oman iki yüz yıldır dünya edebiyatlarının ana gövdesini oluşturan edebi şekildir. Ayrıca da düz yazının, yani dilin, üzerinde dövüldüğü en büyük örstür. Roman adına bütün çırpınılarımız da hem yeni edebiyatımızın temelini, hem dilimizin geleceğini ondan beklediğimiz içindir” (102).

Nurullah Ataç, Burian’ın bu yazısına karşılık olarak *Ulus* gazetesindeki köşesinde sırasıyla “Okurken”, “Ödüller”, “İçten, Dıştan”, “Dıştan” başlıklı dört yazı yazar. Orhan Burian’ın deyişiyle Ataç, “[b]u yazılarında inceleyici zekâsının bütün gücüyle, ödül dağıtan jürilerin dolaşık, düğümlü ruh hallerini belirt[miştir]” (Burian, “Ödüller Üzerine” 269). Burian, Ataç’ın kendisine hitaben *Ulus* gazetesinde yazdığı bu yazılara *Ufuklar*’da “Ödüller Üzerine” başlıklı bir yazıyla yanıt verir. Burian, Ataç’ın eleştirmenlerin “nisb”, ödüllü yarışmalardaki seçici kurulun ise “nesnel” olmaları yönündeki düşüncelerine katılmaz. Orhan Burian bunu, “jüri yargılarını eleştirmenin yargılarından öz bakımdan ayıran bir taraf olmasa gerek. İkisi de kendinden başkalarınca kabul edileceğini umduğu bir yargıda bulunuyor; bu bakımdan her ikisinin de objektif olmaya çalıştığı söylenebilir” (269) sözleriyle dile getirir. Burian, Ataç’ın “jüri üyelerinin yargısını arkadaşlık, acımak gibi duygular etkileyebilir” (alıntılayan Burian 270) sözlerine, eleştiri anlayışlarındaki farklılığı imleyerek şu yanıtı verir:

Galiba Nurullah Ataç ile burada ayrılıyoruz. O, jüri üyesi seçilen adamı eleştirmenden büsbütün ayrı olarak görüyor. Bence biraz da tanınmışlar aleyhine yeni yetişenleri tutmak; ünlü

yazarları, bazen çirkin haksızlıklara sürüklenecek kadar, kiskanmak olmaz şeyler değildir. Ama jüri üyesi olarak da eleştirmen olarak da herkes bu kusurlardan elden geldiğince sıyrılmaya çalışmalıdır. (270)

Burian, Ataç'ın "Ödül kabul etmek bana tuhaf geliyor. Dört beş kişi, on, on beş kişi toplanacaklar, benim yazılarımı beğendikleri için bana bir ödül verecekler. Neden? Ne hakla? Ben onlara benim yazdıklarımı beğenip beğenmediklerini soruyor muyum?" (Ataç, "Dıştan" 349) sözlerine ise "Yazar ortaya bir eser çıkarmakla üzerine yargı davet ediyor demektir. Yargı verenlere 'Ne hakla?' diye bir soru soramaz. Ama isterse, karşılıklı şekli üzerine o da düşündüklerini söyleyebilir" ("Ödüller Üzerine" 271) yanıtını verir. Burian, Ataç'ın ödüller ile ilgili yaptığı eleştirileri, "toplu olarak jürilerden çok, jüri üyelerinin tek tek duyuş ve davranışlarını incel[eme]" (271) olarak yorumlar.

Nurullah Ataç, tartıştıkları konulara bir açıklık getirmek için Burian'a bir yanıt niteliğinde bir mektup yazar ve Burian da bu mektubu *Ufuklar*'da yayımlar. Ataç, mektubuna "Birbirimizle, [...] bence çok önemli olan bir şeyde, nasıl söyl[e]yeyim? o konunun havasında anlayamıyoruz. Bakarken gördüklerimiz bir olsa da ne çıkar? Aradıklarımız ayrı" ("Bir Mektup" 229) sözleriyle başlar ve daha önceki yazılarındaki düşüncelerini tekrarlar. Ataç, mektubunun sonlarına doğru, "Bence en belli başta noktada, en önemli noktada birbirimizden ayrılıyor. Sanki konuştuğumuz dil bir değil, ayrı ayrı hendeselere bağlanarak düşünüyoruz" der ve Burian'la aralarında belirgin bir düşünce farklılığı olduğunu dile getirir.

Ataç ve Burian arasındaki bu belirgin eleştiri anlayışı farkını, Mehmet H. Doğan da Ölümünün 50. Yıldönümünde Prof. Orhan Burian Sempozyumu'nda sunduğu "Orhan Burian'ın Eleştirmenliği" başlıklı bildirisinde şu sözlerle dile getirmiştir.

Orhan Burian'ın bugün yetkin birer eleştiri örneği olarak alınacak yazılarının çoğu, yazar kadrosu içinde yer aldığı *Yücel* dergisinde; *Yücel*'in yayınına bir süre ara verildiğinde Vedat Günyol'la birlikte çıkardıkları *Ufuklar* dergisinde yayımlanmıştır. Bu yazılarda, Ataç'ın özellikle Garip şiiri konusunda taraf tutan, neredeyse militan denilebilecek eleştirmen kimliğine karşı Orhan Burian'ın güncel yazın yapıtları ve yazıncılar karşısındaki yansız, uzaktan ve yüksekten bakan bilim adamı kimliği hemen dikkat çekmektedir.

Orhan Burian'ın Nurullah Ataç'la olan tartışmalarından yola çıkılarak, Burian'ın Türk edebiyat eleştirisi tarihindeki yerinin neden şimdiye kadar belirlenememiş olduğu ve eleştiri tarihinde neden Ataç kadar tanınmadığı sorulabilir. Bu soru, Ahmet Oktay'ın *Yazın İletişim İdeoloji* çalışmasındaki şu sözlerle yanıtlanabilir: "Bir metin [...] döneminin egemen söylemine uyduğu, yasallaşmış izlekleri ve biçimleri kullandığı oranda içerici, onlardan koptuğu ve yeni bir söylem geliştirdiği ölçüde dışlayıcı olur" (12-13). Oktay'ın bu sözleri ışığında, Burian'ın eleştiri üslûbunun, çağdaşı olan eleştirmenlerin birçoğununkiyle ortak özellikler göstermediği için ayrıksı kaldığı ve bu nedenle de eleştiri tarihimizde hak ettiği konuma yerleştirilemediği söylenebilir.

SONUÇ

“Türkiye’de Deneme ve Eleştirinin Gelişiminde Orhan Burian’ın Yeri” başlıklı bu tezde, 1936-1952 yılları arasında *Bellekten, Devlet Tiyatrosu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Söz, Tercüme, Ufuklar, Ülkü* ve *Yücel* gibi dönemin önemli edebiyat dergilerinde yayımlanan deneme, eleştiri, inceleme yazıları ve çevirileriyle döneminde etkili olmuş, üretken yazarlarından biri olan, ancak çok genç yaşta ölen Orhan Burian’ın deneme ve eleştiri tarihimizdeki yeri konumlandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla tezde, Burian’ın çeşitli dergilerde yayımlanan yazılarına odaklanılıp bu yazıların konularına ve türlerine göre bir sınıflaması yapılmıştır.

Burian’ın kalıtı, onun çok yönlü bir yazar olduğunu göstermektedir. Burian, bilimsel araştırma yazıları ve çevirilerinin yanı sıra deneme, eleştiri, inceleme, kitap tanıtma, oyun ve öykü türlerinde de yapıtlar vermiştir. Burian’ın kısa yapıtları, konularına göre “dil ve edebiyat yazıları” ve “kültür ve sanat yazıları” olmak üzere iki temel gruba ayrılabilir. Yazarın kısa yapıtları için yapılan bu sınıflama onun eleştirmen kimliği için de geçerlidir. Çünkü Burian’ın eleştiri yazıları da konularına göre “edebî” ve “kültürel” olmak üzere iki temel gruba ayrılabilir.

Tezin “Orhan Burian’ın Kültür Eleştirmenliği” başlıklı ilk bölümünde, Burian’ın “kültür eleştirmeni” kimliğine odaklanılmış ve yazarın bilim, çeviri, eğitim, tarih, yayıncılık gibi konular üzerine yazdığı eleştirel yazılarındaki

görüşlerinden yola çıkılarak onun, somut sorunlara somut çözüm önerileri getiren ve sorgulayıcı bir hümanizm anlayışına sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bölümde ayrıca, yazarın “kültür eleştirmeni” kimliğinin oluşmasında, çözüm üretici hümanist dünya görüşünün ve içinde bulunduğu edebiyat ortamındaki toplumsallaşma eğiliminin etkili olduğu saptamaları yapılmıştır. Orhan Burian’ın hiçbir yargıyı sorgusuz kabul etmeyen, akılcı ve gerektiği zaman muhalif bir aydın tavrına sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Tezin “Deneme Yazarı Olarak Orhan Burian” başlıklı ikinci bölümünde, Türk edebiyatında “deneme” ve “deneme yazarlığı” terimlerine ilişkin tanımlama sorunları irdelenerek Türkiye’de denemenin bir edebiyat türü olarak sınırlarının belirsiz olduğu saptanmıştır. Orhan Burian’ın deneme tanımından yola çıkılarak, onun deneme yazarlığı incelenmiş; Burian’ın eleştiri yazılarında olduğu gibi denemelerinde de nesnel bir üslûbun ve eleştirel bir düşünüşün egemen olduğu, bu nedenle de yazarın denemelerinin Bacon tarzı denemeye yaklaştığı sonucuna varılmıştır.

“Orhan Burian’ın Eleştiri Anlayışı” başlıklı üçüncü bölümün “Türk Edebiyatında Bir Alımlama Sorunu: Deneme mi Eleştiri mi?” başlıklı ilk alt bölümünde, Türkiye’de deneme-eleştiri ve eleştiri-inceleme dolayımında yürütülen tartışmalara değinilerek Türk edebiyatında bir tür olarak eleştirinin alımlanışına ilişkin sorunlar irdelenmiştir. Üçüncü bölümün “Nesnel Eleştirinin Ufuklarında Orhan Burian” başlıklı ikinci alt bölümünde ise, Orhan Burian’ın tutarlı bir eleştirmen olup olmadığı sorusunun yanıtlanabilmesi için yazarın edebiyat eleştirisine ilişkin görüşleri belirlenerek eleştiri anlayışı ortaya konmuştur. Bu alt bölümün “Orhan Burian’ın Eleştiri Yazılarında Üslûp Özellikleri” başlıklı ilk alt bölümünde, Orhan Burian’ın eleştiri

yazılarında sergilediği nesnel üslûp özellikleri saptanmış ve bu saptamalar örneklendirilerek gösterilmiştir. Bu bölümde yapılan saptamalar doğrultusunda Orhan Burian'ın, eleştiri yazılarını bilimsel anlayışa yatkın, belli bir eğitim ve algılama düzeyinin üstündeki bir okur kitlesini hedefleyerek yazdığı sonucuna varılmıştır. Tezin "Ataç ile Burian'ın Üslûpları" başlıklı son alt bölümünde ise, Orhan Burian'ın Nurullah Ataç ile olan tartışmaları büyüteç altına alınarak bu iki yazarın üslûpları karşılaştırılmış ve Burian'ın eleştiri üslûbunun, çağdaşı olan eleştirmenlerin birçoğununkiyle ortak özellikler göstermediği için ayrıksı kaldığı, yeterince anlaşılmadığı ve bu nedenle de eleştiri tarihimizde hak ettiği konuma yerleştirilemediği, ancak daha sonra gelişen bilimsel-nesnel eleştiri alanında bir öncü olduğu saptanmıştır.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

- Akatlı, Füsun. "Çağımızda Hümanizm Ne Değildir?" *Varlık* 1050 (Mart 1995): 18-19.
- Aktunç, Hulki. "Bir Kahve İçimi". Söyleşiyi yapan: Filiz Aygündüz. 27 Şubat 2000. <<http://www.milliyet.com.tr/>>.
- Akyıldız, Kaya. "Nurullah Ataç'ın Eleştiri Pratiğinde Uygarlık Sorunu".
Yayımlanmamış master tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2002.
- Alver, Köksal. "Sosyolojik Eleştiri". *Hece* 77-78-79 (Mayıs-Haziran-Temmuz 2003) Eleştiri Özel Sayısı: 239-44.
- Andaç, Feridun, haz. *Aydınlanmanın Işığında Sanat İnsanlarımız I: Vedat Günyol*. İstanbul: İde Yayınları, 1997.
- . "Denemenin ve Eleştirinin Yüzyılı". 24 Şubat 2003.
<<http://www.superonline.com/edebiyat/>>.
- . "Sözün ve Yazının Yurdunda Bir Yazar". Söyleşiyi yapan: Halil Gökhan. 20 Şubat 2003.
<http://www.adanasanat.com/feridun_andac/>.
- . "Türkiye Yazınında Eleştiri: Ataç'tan Günümüze Eleştirinin Ustaları".
Türkiye'de Eleştiri ve Deneme. Haz. Atabaş. 21-31.
Ankara, Zeynep. "Orhan Burian: *Denemeler Eleştiriler*". *Varlık Kitap Eki* 21 (1 Şubat 1994): 6.
- Arıkan, Zeki, haz. *Kırkın Kapısındaki Genç: Orhan Burian*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2002.

- . “Orhan Burian’ın Tarihçiliğimize Katkısı”. *Denemeler Eleştiriler* 290-305.
- Arıkanlı, Oğuz ve Orhan Duru. “Sanat, Fikir Hayatımız ve Orhan Burian”. *Orhan Burian* 113-14.
- Atabaş, Hüseyin ve diğer, haz. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1998.
- Atabaş, Hüseyin, haz. *Türkiye’de Eleştiri ve Deneme*. Ankara: Tömer Yayınları, 2002.
- Ataç, Nurullah. “Bir Mektup”. *Ufuklar* 1.8 (Eylül 1952): 229-33.
- . “Bir Tercüme Dolayısıyla”. *Günlerin Getirdiği / Karalama Defteri*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1967. 244-49.
- . “Dıştan”. *Söyleşiler* 346-49.
- . “İçten, Dıştan”. *Söyleşiler* 342-45.
- . “Okurken”. *Söyleşiler* 334-37.
- . “Orhan Burian”. *Orhan Burian* 88-89.
- . “Ödüller”. *Söyleşiler* 338-41.
- . “Söyleşi Karalama”. *Ulus* (30 Eylül 1952): 8.
- . *Söyleşiler*. Ed. Liz Amado. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Aymaz, Göksel ve Mehmet Öztürk. “Gerçeklik, Toplumsallık, Merhamet, vs...”. *Varlık* 1142 (Aralık 2002): 14-16.
- Başaran, Mehmet. “Orhan Burian”. *Orhan Burian* 82-83.
- Bek, Kemal. “Edebiyatımızda Eleştiri Anlayışlarına Özne Bir Bakış” *Eleştiri ve Eleştiri Kuramı Üstüne Söylemler*. Haz. Mehmet Rifat. İstanbul: Düzlem Yayınları, 1996. 85-124.
- Belge, Murat. “Deneme”. *Tarihten Güncelliğe* 23-28.

- . “Nesnellik ve Öznellik Üstüne”. *Tarihten Güncelliğe* 72-79.
- . “Önsöz”. *Tarihten Güncelliğe* 9-11.
- . “Sosyalist ‘Deneme’ Yazmak”. *Tarihten Güncelliğe* 17-22.
- . *Tarihten Güncelliğe*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1983.
- Bezirci, Asım. “Yok Denecek Bir Şey Ama Var Var...” *Bilimden Yana*.
Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3. baskı. İstanbul: Yön Yayıncılık,
1989. 113-23.
- Burian, Orhan. “Almanya’da Sanat Tenkidi”. *Yücel* 4-5.25 (İkinci Teşrin
1936): 96-97.
- . “Ansiklopedi İhtiyacımız”. *Ufuklar* 1.1 (Şubat 1952): 12-13.
- . “Ansiklopediler Üzerine”. *Ufuklar* 1.10 (Kasım 1952): 312-13.
- . “Başlıca Osmanlı Tarihçileri”. *Yücel* 19.107 (Eylül 1945): 15-17.
- . “Başşöz”. *Ufuklar* 1.3 (Nisan 1952): 65.
- . “Bencilik İletimiz”. *Yücel* 19.108 (Ekim 1945): 39.
- . “Benim Dünyam”. *Denemeler Eleştiriler* 16-18.
- . “Bilim İnsanlıkta Onur Bırakıyor mu?” *Denemeler Eleştiriler* 125-27.
- . “Bizde Yolculuk”. *Denemeler Eleştiriler* 267-68.
- . “Bücürlük”. *Denemeler Eleştiriler* 251-52.
- . “Byron Türk Düşmanı mıydı?” *Denemeler Eleştiriler* 198-210.
- . “C.H.P Şiir Yarışması Kapanırken: Şiir Üzerine Düşünceler”
Denemeler Eleştiriler 68-70.
- . “Değişiş Üzerine”. *Denemeler Eleştiriler* 116-18.
- . “Dekorsuz Sahne”. *Denemeler Eleştiriler* 154-55.
- . *Denemeler Eleştiriler*. Haz. Vedat Günyol. İstanbul: Cem Yayınevi,
1993.

- . “Dergiler Üzerine”. *Denemeler Eleştiriler* 177-79.
- . “Dünya Vatandaşlığı İçin Terbiye”. *Yücel* 115 (Mayıs 1946): 94-96.
- . “Edebî Eser ve Edebî Tenkit Hakkında I”. *Yücel* 3.13 (Mart 1936): 18-19.
- . “Edebî Eser ve Edebî Tenkit Hakkında II”. *Yücel* 3.14 (Nisan 1936): 61-62.
- . “Edebiyatımızın Asıl Noksanı”. *Yücel* 6.36 (Şubat 1938): 257.
- . “Edebiyatımızla Bir Hesaplaşma”. *Denemeler Eleştiriler* 87-89.
- . “Essay Hakkında”. *Yücel* 4.16 (Haziran 1936): 142-44.
- . “Geçen Altı Yılın Türk Edebiyatı”. *Denemeler Eleştiriler* 72-79.
- . “Gençlik Bilse: Maî ve Siyah”. *Denemeler Eleştiriler* 147-51.
- . “Hal Tercümem”. *Orhan Burian* 69.
- . “Hepsi Bizim Gibi insanlar”. *Ufuklar* 1.10 (Kasım 1952): 298-99.
- . “Humanizma ve Biz II”. *Denemeler Eleştiriler* 39-41.
- . “Humanizma ve Biz III”. *Denemeler Eleştiriler* 41-44.
- . “İki Nesirci”. *Yücel* 2-3.18 (Ağustos 1936): 253-54.
- . “İyimserlik Kötümserlik”. *Denemeler Eleştiriler* 110-15.
- . “John Dewey (1859-1952)”. *Denemeler Eleştiriler* 215-17.
- . “Kanık-Anday-Rifat Üçlüsüne Son Bakış”. *Ufuklar* 1.9 (Ekim 1952): 275-79.
- . “Kanun Dili Kimin İş?” *Ufuklar* 2.13 (Şubat 1953): 2-4.
- , der. *Kurtuluştan Sonrakiler*. 2. baskı (eklemeli). İstanbul: Yücel Yayınevi, 1946.
- . “Meslekte Edep”. *Denemeler Eleştiriler* 123-24.

- . “Milli Eğitim Bakanlığı’nın Çeviri Yayınları Üzerine”. *Denemeler Eleştiriler* 256-57.
- . “Milli Eğitimimizin Düzelişi Üzerine”. *Denemeler Eleştiriler* 166-70.
- . “Orta Eğitim Üzerine”. *Denemeler Eleştiriler* 158-61.
- . “Ödüller Üzerine”. *Denemeler Eleştiriler* 269-71.
- . “Renaissance”. *Denemeler Eleştiriler* 36-37.
- . “Romancılığımızın Yarını”. *Denemeler Eleştiriler* 99-102.
- . “Sanatçı ve Sanatı”. *Denemeler Eleştiriler* 28-31.
- . “Shakespeare’i Türkçeleştirmek”. *Yücel* 4-5.19 (Eylül 1936): 24-27.
- . “Şiir Dilimizin Geleceği”. *Ufuklar* 1.10 (Kasım 1952): 303-05.
- . “Tagore Çevirmeleri Münasebetiyle”. *Yücel* 3.18 (Ağustos 1936): 240-42.
- . “Tarihi Sevenlere Yardım”. *Denemeler Eleştiriler* 264-66.
- . “Tercüme Mecmuası”. *Denemeler Eleştiriler* 186-91.
- . “Tercüme ve Bizim İçin Mânası Üzerine”. *Ülkü* 7.75 (II. Teşrin 1944): 17-18.
- . “Tercümeciliğimiz”. *Denemeler Eleştiriler* 180-85.
- . “Türk Klasikleri”. *Denemeler Eleştiriler* 174-76.
- . “Türkçe ve Neva’”. *Denemeler Eleştiriler* 241-43.
- . “Uygarlık Ardındaki Ahlak”. *Denemeler Eleştiriler* 235-38.
- . “Üniversitelerimiz”. *Denemeler Eleştiriler* 279-83.
- . “Yazarın Özlemi”. *Denemeler Eleştiriler* 108-09.
- . “Yeni Halide Edib: ‘Sinekli Bakkal’”. *Denemeler Eleştiriler* 140-46.
- . “Yıkıcı Zihniyet ve Köy Enstitüleri”. *Denemeler Eleştiriler* 171-73.

Canbek, Nesrin. “Yeni Türk Edebiyatında Bir Anlatı Türü Olarak Deneme”.

Yayımlanmamış master tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi, 2001.

“Deneme Kaynakçası”. 25 Şubat 2003.

<<http://www.superonline.com/edebiyat/okul.denemedersekt.htm>>.

Doğan, Erdal. *Edebiyatımızda Dergiler*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.

Doğan, Mehmet Can. “Sosyal Bilimler ve Denemenin Etkileme-Etkilenme

Alanları”. *Türkiye’de Deneme ve Eleştiri*. Haz. Atabaş. 141-49.

Doğan, Mehmet H. “Orhan Burian’ın Eleştirmenliği”. Ölümünün 50.

Yıldönümünde Prof. Orhan Burian Sempozyumu’nda (5-6 Mayıs

2003) sunulan yayımlanmamış bildiri.

Eagleton, Terry. *Eleştirinin Görevi*. Çev. İsmail Serin. Ankara: Ark Yayınları, 1998.

Ecevit, Bülen[t]. “Orhan Burian’ın Ardından”. *Orhan Burian* 99-100.

Ecevit, Yıldız. “Türk Edebiyat Eleştirisi: Bir Sistemleştirme Denemesi”.

Çağdaş Türk Yazını I. Der. Zehra İpşiroğlu. İstanbul: Adam Yayınları, 2001. 92-126.

Göktürk, Akşit. “Giriş”. *Bacon: Denemeler*. Çev. Akşit Göktürk. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1994. 7-25.

Günyol, Vedat. “Amerikanın Sesi Radyosuna Mektup”. *Orhan Burian* 73-75.

—. “Bir Soruşturma”. *Çalاکalem*. Haz. Mürşit Balabanlılar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999. 228-31.

—. Kişisel Görüşme. Görüşmeyi yapanlar: Zeki Arıkan, Müge Canpolat ve Şehnaz Şişmanoğlu. 6 Ağustos 2002.

—. “Orhan Burian’ı Anarken”. *Orman Işırsa*. Haz. Mürşit Balabanlılar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000. 34-37.

- . “Önsöz”. *Denemeler Eleştiriler* 5-10.
- . *Sanat ve Edebiyat Dergileri*. İstanbul: Alan Yayınları, 1986.
- Gürbilek, Nurdan. *Ev Ödevi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Halman, Talât Sait. “Orhan Burian’ın Çağdaş Kültür ve Edebiyatımızdaki Yeri”. Ölümünün 50. Yıldönümünde Prof. Orhan Burian Sempozyumu’nda (5-6 Mayıs 2003) sunulan yayımlanmamış açılış bildirisi.
- İnam, Ahmet. “Eleştiride Çözümleyici Anlayışın Tarihsel Temelleri”. *Ararken (Edebiyat Yazıları)*. Ankara: Suteni Yayıncılık, 1996. 33-42.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal. *Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü*. Genişletilmiş 2. baskı. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınları, 1982.
- Kocabaş, Güzin. “Türk-İngiliz Kültür İlişkileri ve Orhan Burian”. Yayımlanmamış bitirme tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 1991.
- Kökden, Uğur. “Dünya ve Türkiye Yazınında Denemenin Dünü-Bugünü”. *Türkiye’de Deneme ve Eleştiri*. Haz. Atabaş. 95-114.
- Memet Fuat. “Artık Söyleşi Yazılmayacak mı?” Memet Fuat, *Eleştiri Üstüne* 161-62.
- . “Edebiyat Eleştirisi”. Memet Fuat, *Eleştiri Üstüne* 96-97.
- . “Eleştiri Kitaplığı”. Memet Fuat, *Eleştiri Üstüne* 159-60.
- . “Eleştiri Kuramı”. Memet Fuat, *Eleştiri Üstüne* 221-23.
- . *Eleştiri Üstüne*. İstanbul: Adam Yayınları, 2001.
- . “İnsanlar İçin İyi Şeyler İsteyen, Sevgi Dolu Bir Yazar: Memet Fuat”. Söyleşi yapan: Turgay Fişekçi. *Cumhuriyet Kitap* (6 Temmuz 2000): 1, 4-9.

- Mert, Necati. "Soruşturma"ya Verilen Yanıt. *Hece* 77-78-79 (Mayıs-Haziran-Temmuz 2003) Eleştiri Özel Sayısı: 793-94.
- Necatigil, Behçet. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. Haz. Hilmi Yavuz ve Enver Ercan. 19. baskı. İstanbul: Varlık Yayınları, 2000.
- Oğuzertem, Süha. "Akademik Eleştirinin Sorunları (Eleştiri ile İncelemeyi Evlendirmek Üzerine)". *Türkiye'de Deneme ve Eleştiri*. Haz. Atabaş. 67-74.
- . "Soruşturma: Günümüzde Roman Eleştirisi"ne verilen yanıt. *Varlık* 1142 (Aralık 2002): 9-12.
- . "Süha Oğuzertem'le Söyleşi". Söyleşiyi yapan: Ahmet Yıldız. *Edebiyat ve Eleştiri* 58 (Kasım-Aralık 2001): 93-97.
- Oktay, Ahmet. *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. Y.y.y: Bilim / Felsefe / Sanat Yayınları, 1986.
- . *Yazın İletişim İdeoloji*. İstanbul: Adam Yayıncılık, 1982.
- Onaran, Mustafa Şerif. "Denemenin Sınırları (Nurullah Ataç ve Ötekiler)". *Türkiye'de Deneme ve Eleştiri*. Haz. Atabaş. 122-28.
- Orhan Burian*. İstanbul: Yücel Yayınevi Neşriyatı, 1953. "Özel sayı: 5" ibaresiyle yayımlanan kitabın derleyeni ya da yayıma hazırlayanına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur.
- "Orhan Burian Hakkında Konuşma". *Orhan Burian* 107-12. Amerika'nın Sesi Radyosu'nda 22 Mayıs 1953 tarihinde yayınlanan anma programının konuşma metnidir. Metnin hazırlayanına ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir.
- Özçelebi, Betül Mutlu. "Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri (1923-1938)". Yayımlanmamış master tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1997.

- Özçelebi, Hüseyin. "Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri (1939-1950)".
Yayımlanmamış master tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1996.
- Özdemir, Emin. "Deneme ve Denemecilerimiz (1940-1960)". *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Haz. Atabaş ve diğer. 239-48.
- Özerdim, Sami N[abi], der. "Orhan Burian'ın Eserleri II". *Devrim Gençliği* 3.13 (6 Ağustos 1953): 14-16.
- . "Orhan Burian'ın Eserleri III". *Devrim Gençliği* 3.14-15 (Ağustos-Eylül 1953): 20-21; 26.
- . "Prof. Orhan Burian Bibliyografyası". *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 16.3-4 (Eylül 1958): 83-95.
- . "Prof. Orhan Burian'ın Eserleri". *Devrim Gençliği* 2.21 (1 Haziran 1953): 20-21.
- Özsoy, M. Şeref. "Tarihin Beğenerek Andığı İnsan". 20 Mart 2003.
<http://www.orhanveli.org/bolum_1>.
- Şehsuvaroğlu, Halûk Y. "Sevgili Burian". *Orhan Burian* 76-78.
- Şener, Sevda. "Orhan Burian". *Orhan Burian* 89.
- Uçarol, Tuncer. "Orhan Burian'ın 'Denemeler Eleştiriler' Kitabı". Ölümünün 50. Yıldönümünde Prof. Orhan Burian Sempozyumu'nda (5-6 Mayıs 2003) sunulan yayımlanmamış bildiri.
- Uygur, Nermi. *Denemeli Denemesiz*. Haz. Korkut Tankuter. Cogito 60.
İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- . "Tanımlama Tutarağı". *Denemeli Denemesiz* 36-39.
- . "Tarihsel Konumuyla Deneme". *Denemeli Denemesiz* 213-18.
- Ünlü, Mahir. *Türkçede Yazınsal Eleştiri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1997.
- Yağcıoğlu, Halim. "Orhan Burian". *Orhan Burian* 91.

Yavuz, Hilmi. "Söyleşi". Söyleşiyi yapan: Feridun Andaç. *Virgöl* 58 (Ocak 2003): 29-32, 34.

—. "Sunuş Konuşması". *Türkiye'de Deneme ve Eleştiri*. Haz. Atabaş. 13-14.

ÖZGEÇMİŞ

Müge Canpolat, 24 Haziran 1979 tarihinde Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1996 yılında Ankara Kocatepe Mimar Kemal Lisesi'nden, 2000 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü yüksek lisans programına başladı. Yazıları, *E*, *Varlık*, *Virgöl* gibi dergilerde yayımlanmıştır.